

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2015

Denisa Knížková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

**Komparace hodnotové orientace studentů vybraných gymnázií a
středních odborných učilišť v Praze**

Comparison of value orientation grammar school students and vocational school
students in Prague

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Autorka: Denisa Knížková

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Pedagogika a matematika se zaměřením na vzdělávání

Praha, 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Komparace hodnotové orientace studentů vybraných gymnázií a středních odborných učilišť v Praze vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 3.12.2015

.....

Podpis

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá hodnotami a hodnotovou orientací v adolescenci. Krátce shrnuje poznatky z teorie hodnot a pokouší se zasadit konstrukt hodnot do struktury osobnosti. Charakterizuje adolescenci z hlediska vývojové psychologie a dále se podrobněji věnuje vývoji hodnot a hodnotové orientace v této životní fázi. Popisuje jednotlivé faktory, které ovlivňují vývoj hodnotového systému adolescenta.

Součástí práce je kvantitativní výzkum provedený formou dotazníku na středních odborných učilištích a gymnáziích. Výstupem je systém hodnot současných adolescentů a porovnání systému hodnot dvou skupin studentů v závislosti na tom, jaký typ školy studují.

KLÍČOVÁ SLOVA

Hodnota, hodnotová orientace, systém hodnot, adolescence, výzkum hodnot

ANNOTATION

The present BA thesis examines the values and value orientation of adolescents. It summarises the main relevant points of axiology and attempts to fit the construct of values into the personality structure. Adolescence is characterised from the viewpoint of developmental psychology. The thesis then examines in more detail the development of values and value orientation in adolescence, describing individual factors which influence the development of an adolescent's value system.

The thesis contains a quantitative research conducted through questionnaires distributed at vocational secondary schools and grammar schools. The research provides a view of contemporary adolescents' value systems while comparing the value systems of two different student groups based on the type of school which they attend.

KEYWORDS

Value, value orientation, value system, adolescence, value survey

Obsah

Úvod.....	6
1 Hodnoty jako součást motivace	7
1.1. Hodnoty a hodnocení	8
1.2 Klasifikace hodnot	11
1.3 Systém hodnot, hodnotová orientace	12
1.4 Funkce hodnot a hodnotové orientace	13
1.5 Hodnotový systém společnosti.....	14
2 Adolescence z hlediska vývojové psychologie	16
2.1 Vývoj v adolescenci	16
2.2 Hledání identity.....	21
3 Hodnoty v adolescenci.....	24
3.1 Vývoj hodnot.....	24
3.2 Sociální prostředí a jeho vliv na vývoj hodnot v adolescenci.....	25
3.3 Hodnotový systém adolescentů.....	31
4 Hodnotová orientace adolescentů v souvislosti s typem studované střední školy	35
4.1 Hypotézy	35
4.2 Metoda sběru dat.....	35
4.3 Výzkumný vzorek	36
4.4 Interpretace výsledků	38
4.5 Diskuse.....	45
Závěr	47
Použité zdroje.....	48
Seznam příloh	53

Úvod

Pojmy hodnota a hodnocení používáme zcela intuitivně. Většinou se ale blíže nezabýváme tím, z čeho hodnoty a následně celý náš hodnotový systém vychází a jaký byl jeho vývoj. Žádná hodnota v našem žebříčku nemá své místo bezdůvodně. Některé jsme převzali v průběhu primární socializace v rodině a uchováváme si je po celý život. Další hodnoty přejímáme z různých sociálních skupin a masových médií. Jiné hodnoty vnímáme jako přirozenou součást kultury a společnosti, ve které žijeme.

Adolescence je obdobím, kdy jsou základní hodnoty už vytvořené, ale zároveň je zde ještě dostatek prostoru pro změny. V období adolescence prochází mladý člověk krizí identity, dostává se do nových dosud neznámých sociálních rolí, navazuje první vážnější partnerské vztahy. To vše vytváří ideální prostředí pro objevování a zkoušení nových postojů a hodnot.

Cílem této bakalářské práce je přispět k poznání vývoje hodnotové orientace v období adolescence. Práce se pokouší odpovědět na otázku, zda existují rozdíly v hodnotové orientaci studentů v závislosti na typu studované střední školy. Zda jsou studenti některého typu školy zaměřeni více materialisticky, více se zabývají společenskými problémy nebo přikládají větší důležitost vzdělání, než studenti druhého typu školy.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se krátce pokouší zasadit konstrukt hodnot do struktury osobnosti, dále definuje pojmy hodnocení, hodnota, systém hodnot a hodnotová orientace. Popisuje funkce hodnot a zmiňuje se o hodnotovém systému společnosti a sociální skupiny.

Druhá kapitola popisuje období adolescence z hlediska vývojové psychologie. Upozorňuje především na psychické a sociální proměny a pouze okrajově zmiňuje proměny fyzické. Samostatný oddíl je věnován hledání a krizi identity, která je s adolescencí spojena.

Třetí kapitola hovoří o vývoji hodnot v období adolescence. Popisuje faktory, které mají vliv na vývoj hodnotového systému a pomocí dříve provedených výzkumů se pokouší načrtnout, jak samotný systém hodnot současných adolescentů vypadá.

Čtvrtá kapitola je věnována kvantitativnímu výzkumu. Popisuje metodu sběru dat, skupinu respondentů a výsledky šetření.

Bakalářská práce je zpracována na základě poznatků z literatury, diplomových a bakalářských prací a internetových zdrojů. Teoretické části věnované hodnotám se nejvíce opírají o práci Petra Saka, Panajotise Cakirpaloglu a Blahoslava Krause. Oddíl věnovaný adolescenci z hlediska vývojové psychologie čerpá nejvíce z knih Marie Vágnerové. Poslední kapitola se opírá o vlastní výzkum provedený na středních školách v Praze.

1 Hodnoty jako součást motivace

Hodnoty společně s potřebami, postoji a zájmy vytvářejí **motivaci** k jednání a určují jeho směr.¹

Mají velmi blízko k ostatním složkám motivace. Považují proto za důležité alespoň okrajově se o motivaci a všech jejích složkách zmínit.

„**Motivace** jsou všechny síly, které přímo či nepřímo uvádějí naše chování do pohybu.“² Složky motivace (motivy) jsou vědomé nebo nevědomé. Jednotlivé motivy nepůsobí odděleně, ale vzájemně se ovlivňují. Každé jednání je tak obvykle zapříčiněno více motivy. To je jeden z důvodů, proč je nesnadné provádět výzkumy v této oblasti, ale i jednoznačně definovat některé základní pojmy.

Motivaci můžeme dělit na vnější a vnitřní. Vnější motivací je například plat nebo jiná materiální či sociální odměna. Vnitřní motivací může být příležitost využít své vzdělání nebo být užitečný a prospěšný ostatním. Vnější i vnitřní motivace koresponduje s našimi hodnotami.³

Potřeba je biologicky zakotvená nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit.⁴

Je to nejdůležitější složka motivace. Potřeba organismu je provázena duševním napětím, které po její saturaci mizí.⁵ Dlouhodobé nenaplnění potřeb způsobuje deprivaci. Deprivace může mít několik podob v závislosti na tom, jaká potřeba není saturována (kognitivní, sociální, emocionální).

Nejnámější teorii potřeb vypracoval Abraham Maslow v roce 1943. Maslow dělí potřeby do pěti základních skupin (v pořadí od nejzákladnější):

- fyziologické potřeby (spánek, potrava, tekutiny, pohyb a další)
- potřeby bezpečí (jistota, stálost)
- potřeby sounáležitosti (láska, náklonnost, potřeba někam patřit)
- potřeby uznání (sebedůvěra, sebeúcta, prestiž)
- potřeby seberealizace (sebezdokonalování, sebenaplnění)

Z této hierarchie potřeb pak vychází Alderfer a jeho modifikovaný model hierarchie potřeb a

¹ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, s. 65.

² KOHOUTEK, Rudolf. *Základy psychologie osobnosti*, s. 123.

³ NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*.

⁴ GÖBELOVÁ, Taťána. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*, s. 14.

⁵ KOHOUTEK, Rudolf. *Základy psychologie osobnosti*.

inspirovali se jí i další autoři.

Další složkou motivace je **postoj**. Je to „*uspořádání různých přesvědčení zaměřených na určitý předmět (fyzický nebo sociální, konkrétní nebo abstraktní) nebo situaci predisponující jedince k odpovědi určitým přednostním způsobem.*“⁶

Postoje zaujímáme k běžným denním nebo životním problémům. Mají kognitivní (poznávací), emocionální a konativní složku. Všechny tři složky přitom působí ve vzájemné interakci. V průběhu sociálního zrání si vytváříme jen velmi malou část postojů. Vytváříme ale algoritmus, který později určuje, jak moc jsme ve svých postojích ovlivnitelní.⁷

Zájem je zaměření na určitý objekt nebo činnost. Může být krátkodobý nebo dlouhodobý. Stálost zájmů závisí na osobnosti, věku a dalších faktorech.

Další složkou motivace jsou právě hodnoty a proces hodnocení, které se pokusím blíže specifikovat v následující kapitole.

1.1. Hodnoty a hodnocení

Hodnoty jsou jednou ze složek motivace. Základem hodnot je proces hodnocení.

Hodnocení

Hodnocení je proces, pomocí kterého vytváříme nebo přijímáme hodnoty. Je to vztah mezi objektem a subjektem, vztah člověka k prožívané realitě. Tento vztah není ale možné ztotožnit s prostou reaktivitou na podnět. Jedná se o vyšší psychický proces, ve kterém je obsažen subjektivní vztah k hodnocenému. Stejně jako myšlení i hodnocení může být racionální nebo iracionální, adekvátní nebo neadekvátní konkrétní situaci a podobně.⁸

Hodnocení má kognitivní, emocionální a konativní složku. Kognitivní složka obsahuje racionální a logické poznávání a usuzování. Emocionální složka představuje subjektivní vztah a aktuální stav organismu (nálada, nemoc, únava atp.). Poměr mezi kognitivní a emocionální složkou není stabilní, mění se na základě proměn organismu, psychiky i prostředí. Malé děti téměř nerozlišují emoce od poznání, tuto schopnost, získáváme až v průběhu vývoje. Ani v dospělosti však nejsme schopni tyto dvě složky oddělit zcela. Konativní složku hodnocení představují všechny tendence vyjádřit hodnotu či hodnocení navenek. Vyjádření může být verbální nebo neverbální, manifestní

⁶ DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*, s. 42.

⁷ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, s. 42.

⁸ ČAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*.

nebo latentní.⁹

Úskalí v definování hodnot

V současné psychologii ani sociologii neexistuje všeobecně přijímaná definice **hodnot**. Tento výraz chápeme intuitivně jako něco, co je pro nás důležité. Pojem „hodnota“ je ale velmi obecný a může mít mnoho významů. J. Jandourek uvádí ve Slovníku sociologických pojmů tyto:

- (1) objekt, ceněné dobro,
- (2) postoj k objektu (objekt sám o sobě nemá hodnotu, ale díky postoji, který k němu někdo zaujal, ji získá),
- (3) měřítko pro rozhodování a jednání,
- (4) vyjádření stavu, kterého může nabývat proměnná,
- (5) další význam hodnotě přikládá Marxova pracovní teorie hodnot.¹⁰

I v psychologii má pojem nejméně tři významy:

- (6) *kategoriální pojem pro předměty a ideje, které mají význam pro život, resp. kvalitu života člověka a bytí vůbec,*
- (7) označení něčeho, co je hodno naší touhy, co je naším cílem,
- (8) kritérium, podle něhož připisujeme objektům význam¹¹

Dalším problémem při definování je časté zaměňování s jinými termíny. Někteří autoři používají ve stejném významu také pojem potřeba, dogma, duch, identita, postoj, hodnotová orientace, životní filosofie, přesvědčení, a další. Například v angličtině tak existuje několik desítek „synonym“.¹²

Nejčastěji jsem se při studiu tohoto tématu setkala se zaměňováním pojmů hodnota a potřeba. Rozdíl mezi hodnotou a potřebou zřejmě spočívá v tom, že potřeba je biologicky zakotvená, kdežto hodnota je získaná. Přesto ale mohou být někdy hodnoty silnější než potřeby. Například někteří lidé jsou schopni položit život za víru. Hodnotou se navíc může stát i něco, co je částečně zakotveno i

9 CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*.

10 JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*: 610 hesel, s. 98.

11 SMÉKAL, Vladimír a Jana ŘEHULKOVÁ. *Osobnost a hodnoty*. In Pospíšil, Jiří; Roubalová, Marcela (eds.). *Mládež a hodnoty 2008: Výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti*, s. 10.

12 CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 314.

biologicky (například zdraví nebo seberealizace).¹³

Definice hodnoty

Také kvůli výše uvedeným nejasnostem se mnoho autorů pokouší o vlastní definici problematičtějšího pojmu. Vzhledem k tomu není možné ani v mé práci, vyzvednout pouze jednu definici a označit ji za správnou nebo vhodnější než ostatní. Uvedu zde proto několik definic od různých autorů.

Hodnoty si lze představit jako „*trvalé přesvědčení, že určitý způsob chování nebo konečného stavu existence je osobně a sociálně vhodnější než jiný způsob chování nebo konečného stavu existence. Jakmile je hodnota zvnitřněna stává se vědomě či nevědomě normou nebo kritériem pro jednání, pro rozvoj a udržování postojů vůči důležitým předmětům a situacím, pro ospravedlnění vlastního i cizího jednání či postojů, pro morální posuzování sebe a druhých a pro srovnávání sebe s druhými.*“¹⁴

Jiná autorka považuje hodnoty za „*soukromé a individuální představy o tom, co je důležitější. Jsou to myšlenkové systémy, které se týkají správného a nesprávného, dobrého a zlého. Hodnoty ovlivňují naši reakci na jakoukoli životní zkušenost. Úzce souvisí s tím, čemu věříme a nevěříme, tedy s našimi vnitřními přesvědčeními, pravdami.*“¹⁵

Poněkud obecnější definici předkládá P. Cakirpaloglu. „*Hodnoty představují vytoužené, hlavně uvědomělé tendence konstituující bio-psycho-socio-duchovní podstatu lidského bytí.*“¹⁶

Předchozí definice, které jsou spíše psychologické, zdůrazňují, že hodnota je něco individuálního a subjektivního. Oproti tomu ve Slovníku sociologických pojmů najdeme u hesla hodnoty: „*Ideje týkající se toho, co je žádoucí a správné přinejmenším pro většinovou společnost.*“¹⁷

Další sociologická definice říká, že hodnoty jsou „*představy jednotlivců a skupin týkající se toho, co je žádoucí, správné, dobré nebo špatné. Rozdílné hodnoty představují klíčový aspekt rozmanitosti lidských kultur. Hodnotový žebříček jednotlivců je do značné míry ovlivněn konkrétní*

¹³SMÉKAL, Vladimír a Jana ŘEHULKOVÁ. *Osobnost a hodnoty*. In Pospíšil, Jiří; Roubalová, Marcela (eds.). *Mládež a hodnoty 2008: Výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti*, s. 14.

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*, s. 42.

¹⁵ NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*, s. 52.

¹⁶ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 362.

¹⁷ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*, s. 99.

kulturou, v níž žijí.“¹⁸

Dle mého názoru nejsrozumitelněji (přestože opět poněkud obecně) definuje hodnoty B. Kraus: „**Hodnota je výsledkem aktu hodnocení, které je bytostnou součástí lidského myšlení a prožívání, jeho prostřednictvím vyjadřuje člověk svůj vztah ke světu**“.¹⁹

Hodnotou ve smyslu jak ji chápe většina autorů, může být pro člověka cokoli, co je mu z nějakého důvodu drahé. Nemusí se přitom vždy jednat o něco, co je obecně vnímáno jako pozitivní. Hodnotou se vedle zdraví, dobré práce, rodinného štěstí nebo peněz může stát i alkohol, drogy a další většinovou společností negativně vnímané objekty, chování a ideje.

Hodnoty (více či méně uvědomované) má každý jedinec, sociální skupina, organizace, ale i celá společnost.

Hodnoty, které jedinec (společnost) uznává, tvoří systém (hierarchii, žebříček) hodnot, ze kterého může být patrné, která hodnota má největší význam. Systém hodnot není neměnný, ke změnám dochází postupně v souvislosti s vývojem osobnosti i změnami prostředí.²⁰

1.2 Klasifikace hodnot

Především pro potřeby výzkumu vznikla nutnost klasifikovat hodnoty do kategorií podle obecných kritérií. Olga Nytrová a Marcela Pikálková dělí hodnoty do čtyř základních kategorií a uvádějí několik univerzálních hodnot, které by do nich mohly patřit:

- **existenční hodnoty**: zdraví, finanční a materiální zabezpečení, znát a umět praktické věci a umět se bavit a užívat si života;
- **sociální hodnoty**: blízcí lidé, dominance, empatie;
- **mentální hodnoty**: poznávat nové věci (lidi, místa, přírodu), uznávat rozdíly, učit se;
- **spirituální hodnoty**: být užitečný, zanechat odkaz, najít smysl existence, integrita s universem (bůh, karma, energie, příroda).²¹

V knize *Dialog mezi hodnotami, aneb, hodnoty vyřčené a hodnoty žité* autorky pracují s

¹⁸ GIDDENS, Anthony a Philip W SUTTON (ed.). *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013, 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1, s. 981.

¹⁹ KRAUS, Blahoslav. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*, s. 59.

²⁰ KRAUS, Blahoslav. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*.

²¹ DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*, s. 54.

myšlenkou, že je rozdíl v hodnotách, o kterých říkáme, že jsou důležité, protože se domníváme, že by to tak mělo být, a hodnotách, podle kterých skutečně žijeme a jsou skutečnou součástí naší motivace k jednání (hodnoty žité). To znamená, že prezentujeme některé hodnoty, které jsou společností pokládány za důležité, ale pro nás osobně mohou být méně důležité nebo nepodstatné a nemusíme se jimi v životě zcela řídit.

Další rozdělení uvádí Taťána Göbelová podle G. W. Allporta, P. E. Vernona a G. Lindzeye:

- **teoretické hodnoty** (získávání znalostí, odborný růst)
- **ekonomické** (získávání majetku, peněz)
- **estetické** (harmonie a estetického vzhledu)
- **sociální** (kooperace, rodinné soužití a přátelství)
- **politické** (dosahování vlivu, rivalita, uznání, moc a postavení)
- **náboženské** (hodnoty víry)²²

Panajotis Cakirpaloglu uvádí v knize Psychologie hodnot²³ více než dvacet dalších kritérií, podle nichž lze hodnoty klasifikovat.

1.3 Systém hodnot, hodnotová orientace

Definice pojmu

Jednotlivé hodnoty se vzájemně ovlivňují a jsou mezi nimi různé vztahy. Tyto vztahy se snažíme aspoň částečně zachytit zařazením jednotlivých hodnot do většího celku, do hierarchie, systému nebo žebříčku. Velmi zjednodušeně by se dalo říct, že směr, kterým se převážně ubírají hodnoty v konkrétním hodnotovém systému (s ohledem na jejich umístění), můžeme nazvat hodnotovou orientací.

Göbelová dokonce uvádí přímo, že „*hodnotová orientace je hierarchicky uspořádaný soubor hodnot. (...) Patří k nejdůležitějším součástím vnitřní struktury naší osobnosti, protože reflektuje naše zkušenosti, umožňuje hodnotit, rozlišovat dobré a zlé, podstatné a nepodstatné.*“²⁴

Hodnotový systém a hodnotová orientace člověka je relativně stálá. Její vývoj i případné

²² GÖBELOVÁ, Taťána. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*.

²³ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 357.

²⁴ GÖBELOVÁ, Taťána. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*, s. 18.

proměny závisí na věku, pohlaví, vzdělání, profesi, národnosti, politické příslušnosti. Například starší lidé spíše preferují jistotu, zatímco mladí se spíše nebojí riskovat. Kvalifikovanější lidé se více zajímají o svůj osobnostní rozvoj a méně kvalifikovaným záleží spíše na přátelích a materiálních hodnotách.²⁵

Klasifikace hodnotových orientací

Na základě převažujícího směru hodnot lze rozlišovat typy hodnotových orientací. Petr Sak rozlišuje sedm typů hodnotové orientace:

- **egoisticko-materialistická** – tvoří ji hodnoty majetek, plat a další příjmy, společenská prestiž, soukromé podnikání, úspěšnost v zaměstnání
- **profesně-rozvojová** – vzdělání, rozvoj vlastní osobnosti, zajímavá práce, úspěšnost v zaměstnání
- **reprodukční** – životní partner, rodina a děti, láska
- **globální** – zdravé životní prostředí, mír, zdraví obecně
- **liberální** – svoboda, demokracie, soukromé podnikání
- **sociální** – veřejně prospěšná práce, politická angažovanost, společenská prestiž, být užitečný druhým lidem
- **hédonistická** – koníčky a zájmy, přátelství, láska.²⁶

1.4 Funkce hodnot a hodnotové orientace

Panajotis Cakirpaloglu rozlišuje **individuální** a **sociální** funkce hodnot. Každou z těchto kategorií pak dále dělí do dvou konkrétnějších celků. Jednotlivé kategorie se přitom navzájem prolínají, ovlivňují a doplňují.

Individuální funkce:

- Podpoření procesu adaptace – jedná se o hodnoty, které pomáhají orientovat se nebo působí jako kritéria v nových situacích. Jsou to vzory, podle nichž jedinec hodnotí situace, řeší konflikty a zaujímá postoje.

²⁵ NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*, s. 55.

²⁶ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, s. 78-80.

- Proces individuálního růstu – duchovní funkce, směřování k nejvyššímu dobru, duchovnímu naplnění, morální dokonalosti.

Sociální funkce:

- Sociální integrace – souvisí s udržení funkční sociální skupiny a sociálního života. Patří sem mimo jiné sociální kontrola.
- Sociální racionalizace – hodnota může sloužit také k ospravedlňování společenských zájmů.²⁷

Čtyři velmi podobné funkce uvádí M. Vávra: motivace jednání, ospravedlňování jednání, poskytování standardů k hodnocení a směřování pozornosti a vnímání.²⁸

Hodnoty bezpochyby plní mnoho funkcí. Především jsou součástí sociální kontroly „*míra sdílení hodnot spoluvytváří sociální soudržnost a míra shody s výzvami místa či prostředí či skupiny je zdrojem míry identity jedince i společnosti.*“²⁹

1.5 Hodnotový systém společnosti

Hodnotový systém nevztahujeme pouze k jedincům, ale také k sociálním skupinám a organizacím. Můžeme dokonce hovořit o univerzálních hodnotách, které jsou základem každé společnosti a kultury. Za univerzální hodnoty lze v naší kultuře pokládat například zdraví, život, rodinu. V jiných kulturách, pak také víru, boha, přírodu a podobně.³⁰ Hodnoty jednotlivce a společnosti se ovlivňují vzájemně, což je žádoucí vzhledem k neustálému vývoji společnosti ve všech oblastech.

Hodnotový systém naší společnosti zřejmě vychází z křesťanství, přestože dnes už si tento vliv přímo neuvědomujeme. Především u starší generace jsou křesťanská dogmata poměrně hluboko zakořeněna. V průběhu dvacátého století se různé politické systémy snažily o manifestní prezentaci žádoucích hodnot, což bylo úspěšné pouze částečně. Dnes oproti tomu jsou naše hodnoty ovlivňovány spíše nenápadně. Prostřednictvím osob, které většina společnosti uznává, a které tyto hodnoty reprezentují, a prostřednictvím médií. Média nám mohou zprostředkovávat informace určitým způsobem, který nás vede k vytváření konkrétních postojů a následně hodnot. V posledních letech

²⁷ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 402-404.

²⁸ VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*.

²⁹ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*, s. 13-14.

³⁰ NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*.

navíc musíme stále více počítat i s ovlivňováním našich tradičních hodnot evropskými hodnotami a hodnotami dalších kultur, se kterými se stále častěji setkáváme. Naše tradiční hodnoty a tradiční hodnoty jiných kultur mohou být v mnoha směrech velmi podobné, ale v některých se mohou výrazně lišit, což může vést ke konfliktům.³¹

Hodnotový systém vytváří také organizace a sociální skupiny. Tento systém hodnot může mít podobu kodexu nebo desatera. To můžeme chápat jako dogmaticky dané hodnoty. Aby byly tyto hodnoty funkční, musí ale vycházet alespoň částečně z vnitřního přesvědčení jedinců, kteří podle nich mají jednat. Příkladem mohou být etické kodexy různých profesí či různá desatera (například Etický kodex sociálního pracovníka).³² Každá sociální skupina a tedy i organizace má však také nepsaný systém hodnot, který si členové uvědomují a více či méně se s ním ztotožňují.

³¹ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*.

³² NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*.

2 Adolescence³³ z hlediska vývojové psychologie

Dospívání je období hledání a přehodnocování postojů a hodnot a vytváření nové zralejší formy vlastní identity. Jako samostatná fáze života neexistovalo vždy, vytvářelo se postupně s proměnami společnosti. V primitivních přírodních společenstvích byl vstup do dospělosti podmíněn pohlavním dozráním a ohraničen obvykle nějakou formou rituálu. Dospívající v tomto společenství nepotřeboval budovat svou identitu a vytvářet vlastní hodnotový systém, protože své postavení nemohl příliš ovlivnit a hodnoty převzaté od předchozí generace fungovaly dostatečně dobře. Rituál přesně určil, kdy už je člověk dospělý a jakou bude mít v budoucnu roli. Identita a role dospělého byla vymezena tradicí. V naší společnosti je role dospělého velmi komplexní, nelze dospět ve všech oblastech zároveň a role dospělého může mít různé podoby.³⁴ Proto je celé období dospívání pro jedince velmi náročnou životní etapou, které se stále pokoušíme porozumět.

2.1 Vývoj v adolescenci

V adolescenci můžeme v naší kultuře pozorovat několik důležitých sociálních mezníků, které by mohly označovat vstup do dospělosti. Prvním v nich je ukončení povinné školní docházky a nástup na střední školu nebo na učiliště, ke kterému dochází na počátku tohoto období. Dalším mezníkem je dosažení středoškolského vzdělání a nástup do zaměstnání, případně vstup na vysokou školu. Dalším výrazným předělem v životě může být například odstěhování od rodičů (i na internát nebo kolej) nebo první pracovní zkušenosti formou brigády. V průběhu období dosahuje většina adolescentů dalšího významného mezníku, kterým je první pohlavní styk.

Proměna v sociální oblasti obrovská Na konci období by měl být adolescent zcela plnohodnotným a v rámci možností nezávislým člověkem. Aby toho mohl dosáhnout, přetváří v průběhu celého dospívání svou identitu a hodnotový systém. Tento proces nezačíná až v adolescenci, probíhá celý život, ale adolescence je pro vývoj v této oblasti zvlášť senzitivním obdobím.

„Hlavním vývojovým úkolem adolescenta je vytvořit si pocit vlastní identity, přijmout normy a morální principy dané společností, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty a postupně se stát nezávislým na rodičovské autoritě.“³⁵

³³ Adolescencí rozumím období od 15 do 20 let. Viz VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání.

³⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání.

³⁵ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 175 s. ISBN 80-244-0629-2.

Dnešní adolescenti chápou dětství jako dobu, kterou je potřeba mít co nejdříve za sebou. Snaží se proto co nejrychleji získat svobodu a zbavit se podřízenosti. Povinnosti a odpovědnost spojenou s dospělostí přijímají ale jen velmi neradi. I tím je způsobeno, že se dospívání stále prodlužuje – dříve začíná a později končí.³⁶

Říčan nazývá problém oddalování dospělosti **adolescentním moratoriem**.³⁷ Je to přechodné stadium, kterým dospívající získává čas, aby ještě nemusel úplně dospět. Dospívání je dnes velmi náročné a komplexní a mnoho mladých lidí tak touží (někdy i nevědomě) po odkladu.

Celé období dospívání bývá ve starší literatuře označováno jako bouřlivé období, období vzpoury a vzdoru. Tyto bouřlivé projevy byly považovány za biologicky podmíněné. Jedná se skutečně o období mnoha změn, ale tyto změny nemusí probíhat zdaleka vždy tak bouřlivě, jak se dříve myslelo a zřejmě nejsou ani podmíněny výhradně biologicky.

Langmeier uvádí výzkum Margaret Meadové z roku 1953, který se zabýval mimo jiné dospíváním dívek na Samoa. Z výzkumu plyne, že dospívání je zde velmi nudnou životní etapou, ve které se osobnost rozvíjí jen minimálně. Kdyby ale byl proces bouřlivých změn podmíněn biologicky, průběh by měl být podobný u všech adolescentů nezávisle na sociokulturním prostředí.³⁸

Emocionální rozkolísanost a nestálost je pro období dospívání v naší společnosti skutečně typická. Na prožívání dospívání mají vliv biologické, psychologické i sociální a kulturní faktory a záleží na jednotlivých autorech a teoriích, které z nich považují za podstatnější.

Tělesný vývoj

Fyzické změny v adolescenci jsou méně výrazné než v předchozím období. Tělesný růst u dívek je obvykle už ukončen nebo je nepatrný, u chlapců ještě pokračuje a ukončuje se teprve v tomto období. Tělo adolescenta dostává konečný zcela dospělý vzhled. Odlišnost dívčí a chlapecké postavy, která ještě v pubescenci nemusela být výrazná, je nyní zcela zřejmá.³⁹

Zvyšuje se produkce kožních žláz. U chlapců se dokončuje hlasová mutace, objevuje se chmýří

³⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*.

³⁷ Moratorium (angl.) = pozastavení, zmrazení, odklad; ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*.

³⁸ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

³⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*.

na bradě. Jedinec, který fyzicky dozrává později, může se mezi vrstevníky cítit méněcenný.⁴⁰

Myšlení a inteligence

Z období pubescence přetrvává (především na počátku adolescence) vzdor, radikalismus a nekompromisnost, ale postupně se objevuje stále více realismu. Adolescent je už schopen změnit názor na základě argumentů, které mu někdo předloží. Je ale velmi citlivý na autoritativní vnucování cizích myšlenek.

Vývoj inteligence pokračuje z předchozích období celou adolescencí a končí mnohdy až v rané dospělosti. U intelektově náročných povolání se může inteligence vyvíjet ještě mnoho dalších let, ale už výrazně pomaleji.⁴¹

Dospívající je schopen řešit pojmy, které nesouvisí s bezprostřední zkušeností. Chápe výrazy jako pravda, právo. Při hledání řešení problému systematicky zkouší všechny možnosti, nespokojí se s jedním řešením, ale hledá alternativu. Je schopen vytvářet teorie a domněnky, které se vůbec neopírají o realitu a s realitou je srovnávat (např. porovnávat chování lidí s domnělým ideálem). Dokáže myslet o myšlení a vytvářet soudy o soudech a aplikovat logické operace nezávisle na obsahu soudů.⁴²

Emoce

Na počátku období se objevují ještě poměrně výrazné emoční výkyvy. Okolo sedmnáctého roku se ale emoce uklidňují. Rozvíjejí se vyšší city, negativní prožitky související s prvními velkými zklamáními a prohrami jsou velmi silné. Narůstá potřeba emoční stability. Adolescent se více zaměřuje na budoucnost a na to jak vnímá sám sebe, nikoli jak ho vnímají druzí.

Mravní vývoj

Setkáváme se s názory, že dnešní adolescenti jsou k mravním hodnotám lhostejní. Langmeier toto tvrzení popírá. Podle něho jsou i dnešní adolescenti velmi přemýšliví, zabývají se otázkami svědomí, odpovědnosti a spravedlnosti.⁴³

V období adolescence se předpokládá dosažení postkonvenčního stupně morálky.⁴⁴ Ne každý

⁴⁰ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*.

⁴¹ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

⁴² LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

⁴³ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

⁴⁴ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*.

ale této úrovně dosáhne. Mnoho jedinců zůstává na nižším stupni morálního vývoje, což brzdí i rozvoj celé osobnosti.⁴⁵

Socializace

Změna sociálního postavení je v adolescenci umocněna dosažením zletilosti (získáním občanského průkazu) a dosažením plnoletosti. Dalším důležitým sociálním mezníkem v tomto období je především vstup na střední školu nebo učiliště a poté nástup do zaměstnání nebo do další vzdělávací instituce (na vysokou nebo vyšší odbornou školu). Adolescent vstupuje do nových sociálních rolí, buduje si postavení v nových sociálních skupinách.

Vztahy v rodině

Na počátku období je jedinec stále dítětem, které má víc povinností než práv. To se ale postupně mění. V průběhu celého dospívání se jedinec postupně emancipuje od rodiny a citové vazby přesouvá na své vrstevníky. Citová vazba k rodičům zůstává, ale výrazněji se proměňuje.

„Za normálních okolností si dospívající přes svou touhu po emancipaci podržují pozitivní vztahy k rodičům, ať je jakkoli kritizují.“⁴⁶ Rodiče stále zůstávají nejdůležitějším zdrojem opory, i když tato opora se často přesouvá pouze do symbolické roviny.⁴⁷

Komplikovanější může být vztah s rodičem stejného pohlaví, ze kterého se dočasně stává rival. Problematický bývá také vztah dospívajícího k mladšímu sourozenci, o kterého ztrácí zájem nebo ho odvrhuje. Naopak se starším sourozencem se často identifikuje a obdivuje ho.⁴⁸

V průběhu adolescence se vztahy v rodině uklidňují a ustalují. Na konci adolescence by měl být proces emancipace zcela ukončen a rodiče by měli přijmout osamostatnění svého dítěte.

Přátelství a partnerské vztahy

Mezi 15 a 16 rokem postupně odeznívá vliv vrstevnických skupin a adolescent už se více spoléhá na sebe samého a na svůj úsudek. Potřeba přátelství, uznání a přijetí je i v adolescenci velmi silná, ale adolescent se spokojí s tím, když je přijat tím, na kom mu záleží. Není pro něho už tak

⁴⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*.

⁴⁶ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

⁴⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*.

⁴⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*.

podstatné, aby ho přijali všichni.⁴⁹

Přátelství slouží jako opora, ale i jako kontext při sebepoznání. Počet dobrých přátel závisí na věku, pohlaví i osobnosti.

Ke konci adolescence může potřebu přátelství naplňovat i partnerský vztah. Adolescent se mnohdy zabývá jen svým vztahem, který vnímá jako stěžejní bod svého života, rozchod vnímá jako trauma. Potřeba partnerského vztahu už není vázána na tlak okolí, ale je skutečnou potřebou, která navíc umožňuje sebepoznání na nové úrovni.

Mezi 16 a 17 rokem dochází u většiny adolescentů k prvnímu pohlavnímu styku, který ale obvykle ještě není začátkem pravidelného sexuálního života. Tuto zkušenost obvykle vnímají pozitivněji chlapci, dívky uvádějí spíše pocity nejistoty a studu.⁵⁰

Adolescentní vztahy jsou spíše krátkodobé, jedná se převážně o experimenty. Na konci období jsou vztahy stabilnější, ale stále jde především o získávání zkušeností.

Vztah ke škole a vzdělání

Většina autorů se shoduje, že volba povolání na počátku adolescence je velmi časná, což může přinášet mnohé problémy. Dospívající nemá v době, kdy se hlásí na střední školu ještě vyhraněné zájmy. Představy o budoucím povolání jsou často nepřesné nebo vysněné, informace nedostačující. Mnoho adolescentů tak po krátké době na střední škole či učilišti hledá změnu, což může vést ke konfliktům s rodiči.

Langmeier uvádí tři typy dospívajících, podle toho, jak volí své povolání:

- **Typ A** - nechá volbu na rodičích nebo jiném dospělém, případně volí náhodně.
- **Typ B** - má nějakou představu, přání, ale ne konkrétní cíl. Ten mu pak pomůže vybrat okolí. Do této kategorie spadá většina adolescentů.
- **Typ C** - má svůj cíl a za tím jde. Do této kategorie patří poměrně malé procento dospívajících.⁵¹

⁴⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*.

⁵⁰ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*

⁵¹ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

Vztah adolescentů ke škole je obvykle neutrální až negativní. Vnímají ji jako nutné zlo a obvykle prožívají více jiné aspekty než samotnou výuku.

Vstup na střední školu s sebou přináší mnoho nároků. Jedinec se dostává do úplně nového kolektivu, jako student prvního ročníku nemá žádnou prestiž a musí si znovu budovat své postavení. Pokud žák nastoupil na školu, která má vyšší nároky (střední škola, gymnázium) může být obtížné vyrovnat se také s (dočasným) snížením prospěchu.

Motivace k učení je většinou slabá (s výjimkou zájemců výběrové vysoké školy), protože si studenti uvědomují, že známky nemají na jejich budoucí profesi žádný vliv, důležité je jen školu dokončit. Odmítavý postoj ke škole a učení často svědčí o nespokojenosti se zvoleným oborem.⁵²

Vnímání školy závisí také na jejím typu a v souvislosti s tím na sociálním postavení adolescenta. Postavení učeně má nízkou prestiž a představa ztráty tohoto postavení není nijak hroživá. Hodnotový systém učňů je především materiálně zaměřen a uvědomují si, že peníze lze vydělat i bez vzdělání. Proto jsou učni méně přizpůsobiví a méně ochotní podřízovat se ve škole autoritám. Studenti bývají se svým postavením více identifikováni, takže bývají konformnější. Nechtějí ztratit svou roli, protože by klesli na společenském žebříčku.⁵³

2.2 Hledání identity

„Hlavním úkolem adolescenta je vytvořit si pocit vlastní identity, přijmout normy společnosti, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty, přijmout za své morální principy dané společností, postupně se stát nezávislým na rodičovské autoritě a vytvářet heterosexuální vztahy.“⁵⁴

Identita znamená v širším významu osobnost, ale v této souvislosti ho vnímáme v užším významu a hledáním identity rozumíme hledání vlastního já.

„Mít identitu znamená znát odpověď na otázku, kdo jsem, znát sám sebe, rozumět svým citům, vědět, kam patřím, kam směřuji, čemu doopravdy věřím, v čem je smysl mého života. Znamená to jistotu sebou samým, zodpovědnost za své činy, realistické sebevědomí, znalost svých možností a mezí. Znamená to být pevně zakotven v tradici a podílet se aktivně na tvorbě budoucnosti, osobní i společenské. Znamená to vědět o své jedinečnosti, znát své nezaměnitelné místo, svou

⁵² LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*.

⁵³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*.

⁵⁴ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*.

nenahraditelnost – a to všechno nejen intelektem, nýbrž celou hloubkou své bytosti. Znamená to mít větší podíl na vlastním životě. ⁵⁵

Identitu si budujeme po celý život, tento proces tedy nezačíná až v dospívání, ale dospívání (především adolescence) je pro vývoj identity senzitivní a zásadní období. Hledání identity může být obtížnější pro dospívající, kteří nedobře zvládli předchozí vývojové úkoly, nebo jsou naopak velmi vnímaví, tvořiví a citliví a v důsledku toho hledají odpovědi na všechny otázky a zkoumají všechny možnosti.

V souvislosti s vytvářením identity uvádí Šimíčková čtyři statusy, mezi kterými se adolescenti pohybují.

- a) **Dosažená identita.** Adolescent prodělal větší nebo menší krizi identity a vlastní aktivitou našel tu pravou.
- b) **Přejatý způsob.** Adolescent přejímá hodnoty od jiných. Krize identity zde není nebo je lehká.
- c) **Moratorium.** Odložení hledání identity.
- d) **Difúze identity.** Adolescent se nesnaží být aktivní v zaujímání postojů a hledání hodnot. Může působit zmateně, nevyrovnaně, je infantilní.

Hledání vlastního já probíhá z části pomocí experimentů. Tyto experimenty ale už nevycházejí ze snahy „ukázat“ dospělým, ale jsou pokusy o nalezení správné životní cesty. Nejmírnějším možným projevem je časté střídání koníčků nebo experimentování v partnerském životě. Další formou hledání může být touha po velké změně – například změna studované školy nebo oboru nebo odstěhování od rodičů. Tyto experimenty jsou pro adolescenta velmi důležité, protože z každé nové zkušenosti si něco odnáší, i když to není vždy pozitivní poznatek.

Součástí identity je i sexuální identita. Pro adolescenta je důležité být správným mužem nebo ženou tak, jak je vnímá okolí.

Na počátku dospívání (v pubescenci) klesá postupně sebevědomí a sebehodnocení. Na počátku adolescence (v 15 až 16 letech) začíná opět stoupat, což souvisí právě s hledáním sebe sama a změnou pohledu na sebe samého. Nelezení nové identity ale znamená pro adolescenta nutnost vzdát se dřívější

⁵⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem.*

naivní a infantilní identity přesto, že dosud dobře fungovala, což není snadné.

Vzhled jako součást identity

Zaujetí vlastním tělem, které se objevuje v pubescenci a přetrvává do adolescence. Je velmi silné, někdy až nezdravé. Adolescent se potřebuje líbit sobě i jiným. Aby toho dosáhl je schopen systematicky pracovat – cvičit, posilovat, držet diety.⁵⁶

Zároveň se pomocí oblékání, módy a účesů snaží dospívající odlišit od dospělých, kterými se ještě úplně necítí. Na počátku období je typická uniformita. Přizpůsobení se všeobecně uznávanému vzoru je nejsnazším způsobem jak uspět, i když za cenu ztráty vlastní identity.

Na konci období obvykle narůstá spokojenost s vlastním tělem a roste snaha o originalitu, po ukončení dospívání je člověk obvykle schopen přijmout sám sebe takového jaký je.

⁵⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání.*

3 Hodnoty v adolescenci

3.1 Vývoj hodnot

Hodnoty a celý hodnotový systém je relativně stálý konstrukt, ale není zcela neměnný. K proměnám dochází především v souvislosti s kulturním a sociálním prostředím a sociálním zráním osobnosti.

Některé hodnoty jsou tak důležitější pro určitou věkovou kategorii, členy sociální skupiny či subkultury nebo obyvatele lokálního prostředí.

Už do základní školy přichází dítě se základním vědomím dobrého a špatného – se základními hodnotami. V průběhu celého života se hodnoty dále vytváří a formují. Není ale jasné, jak dlouhé období je potřeba k alespoň relativní stabilizaci hodnot. U osmiletých dětí výzkumy ukazují výraznou nestabilitu, která s přibývajícím věkem klesá.⁵⁷ Ve věku deseti let je hodnotový systém natolik stabilní, že lze částečně předvídat směr, kterým se bude dále vyvíjet. Ani v adolescenci však není ještě zcela vytvořen, adolescent si ho dotváří v souvislosti s krizí identity.⁵⁸ Změny, které přichází v průběhu dospělosti, jsou už postupnější a méně radikální.

Výběr hodnot u mladého člověka by neměl být ničím přímo omezován. Dospívající reagují velmi citlivě na vnucování cizích myšlenek, a proto by autoritativně vedená výchova k hodnotám měla pravděpodobně spíše opačný než zamýšlený efekt. Vytváření hodnotového systému je tvořivá činnost. Adolescent se inspiruje v hodnotovém systému společnosti, rodiny i dalších skupin a jednotlivců. Jejich hodnoty obvykle nepřejímá beze změny, ale tvořivě s nimi pracuje.⁵⁹ Každá osobnost se aktivně podílí na zachování vlastního hodnotového systému prostřednictvím výběru referenčních skupin, zájmů a koníčků.⁶⁰

Proces zvnitřnění hodnot se pokouší popsat Ivan Pavlas⁶¹:

- informace – jedinec se dozví o existenci hodnoty,
- transformace – přemění si ji do podoby, která je z jeho pohledu nejpřínosnější,

⁵⁷ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 386.

⁵⁸ SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*.

⁵⁹ ORIEŠČÍKOVÁ, Helena. Problém hodnôt v súčasnosti. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Mládež a hodnoty 2008*.

⁶⁰ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 386.

⁶¹ PAVLAS, Ivan a Maria VAŠUTOVÁ. *Vývojová psychologie I: pro studenty učitelství a vychovatelství*.

- angažování se (reakce) – hodnotu přijme, odmítne (přijme opačnou) nebo je k ní lhostejný,
- inkluze – nově přijatá hodnota se začlení do stávajícího systému hodnot,
- dynamizace – změny v prožívání a chování související s přijetím nové hodnoty.

Největší vliv na vývoj a stabilizaci hodnotové orientace má rodina, vzdělávací instituce a skupinová příslušnost. V posledních letech také roste význam internetu a masových médií.⁶² Ve vyšším věku je pružnost hodnotového systému stále menší. Cakirpaloglu hovoří v této souvislosti o hodnotovém konzervatismu starší generace.⁶³

Odolnost hodnot vůči změnám podporuje selektivní podstata vnímání.⁶⁴ Odolnější jsou také ty hodnoty, které v nás utvrzuje sociální skupina, do které patříme nebo chceme patřit.

K udržení stávajících hodnot používáme v některých situacích také obranné mechanismy. Obranným mechanismem může být v tomto smyslu například negace nových poznatků (vše, co nekoresponduje s naší, považujeme za fikci či žert), posílení stávající hodnoty (alibistické omlouvání protinázoru) nebo izolováním protikladných důkazů (prohlásíme protiargument za výjimku, na základě které nelze problém zobecňovat).⁶⁵

Systém hodnot se vyvíjí v průběhu celého života. S věkem ale klesá pravděpodobnost radikálnějších změn, případné změny jsou pozvolné. Obdobím, které je nejcitlivější ke změnám, je právě adolescence.

3.2 Sociální prostředí a jeho vliv na vývoj hodnot v adolescenci

Rodina

Rodina je považována za základní jednotku každé společnosti. Ze sociologického hlediska je to malá primární sociální skupina, ve které probíhá první socializace. Rodina má několik základních funkcí. Jednou z nich je funkce socializačně-výchovná, která je zásadní z hlediska výchovy k hodnotám.

Hodnotový systém rodiny je první soubor hodnot, se kterým se dítě setkává (v průběhu

⁶² CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 386.

⁶³ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, 398.

⁶⁴ Lépe si pamatujeme a vybavujeme ty situace a argumenty, které podporují naše hodnoty, a názory, se kterými souhlasíme.

⁶⁵ CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*, s. 387-390.

primární socializace), v základní podobě ho přijímá a dále s ním pracuje.⁶⁶ Prostřednictvím rodiny se jedinec navíc prvně setkává i s hodnotami společnosti, ve které žije. V průběhu dětství a dospívání se tyto původní „rodinné“ hodnoty pozměňují v důsledku působení dalších vnitřních i vnějších faktorů.

Říčan hovoří o tom, že adolescent potřebuje rodiče, kteří si i proti němu budou bránit své vlastní hodnoty, názory a způsob života, i když to bude vést k hádkám a rozčilování. Zároveň ale říká, že základem výchovy adolescenta je brát ho vážně. Tedy brát vážně jeho myšlenky, názory a postoje, ale zároveň proti nim bránit své vlastní, protože dospívající potřebují konstruktivní kritiku, i když ji špatně snáší.⁶⁷

Z toho vyplývá, že pro hodnotovou výchovu v rodině je podstatné pevné přesvědčení rodičů o vlastních hodnotách. Jen těžko může rodič po svém potomkovi vyžadovat, aby uznával nějakou hodnotu, když on sám se v souladu s touto hodnotou nechová. Je zcestné aby rodič - kuřák stravující se v rychlém občerstvení - vštěpoval dítěti důležitost zdravého životního stylu.

Ke správnému formování hodnotového systému a celé osobnosti také přispívá správná volba výchovného stylu. Nevhodný výchovný styl (autoritativní, rozmazlující, perfekcionistaický) může vést až k dysfunkčnosti celé rodiny a následně k zvnitřněn nevhodných norem chování a hodnot a dále k sociálně patologickému chování a dalším negativním jevům.

Ve fungování rodiny se odrážejí všechny změny, kterými současná rodina prochází. Pokud hovoříme o rodině, většina z nás si představí tradiční rodinu tedy matku, otce a jejich děti. Rozvodovost je u nás ale jedna z nejvyšších v Evropě. I proto stále přibývá rodin, kde žije pouze rodič s dítětem nebo oba rodiče, ale každý s vlastními dětmi. Setkáváme se už i s rodinami, kde dítě vychovávají dva rodiče stejného pohlaví a mění se také tradiční postavení matky a otce v rodině. Rodina dnes tráví mnohem méně času společně, rodiče jsou příliš zaneprázdněni kariérou, než aby měli dostatek času na své děti. Některé funkce rodiny převzali instituce, například výchovnou funkci očekáváme ve stejné míře od školy jako od rodiny. To je jen několik z mnoha změn, které nepochybně ovlivňují celkové fungování rodiny včetně předávání hodnot.⁶⁸

Nezanedbatelný vliv na vývoj hodnot mají přímo či nepřímo vzdělávací instituce. Rodina přitom hraje významnou roli také při výběru střední i vysoké školy. Výzkumy navíc prokázaly, že

⁶⁶ SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace.*

⁶⁷ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem.*

⁶⁸ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky.*

vzdělání rodičů je nejdůležitější faktor, který má vliv na vzdělávací dráhu jejich dětí.⁶⁹ Od útlého dětství rodiče předávají (ne vždy vědomě) svým potomkům své postoje a názory na vše ve svém okolí včetně školy a vzdělávání.

Rodina má pro vývoj jedince a jeho pozdější směřování nezastupitelný vliv. I adolescent, přestože se snaží o maximální samostatnost a postupně se odpoutává od své rodiny, vnímá dobře fungující rodinu jako oporu a možnost spolehnout se ni je pro něj velmi důležitá.

Škola

Škola je z hlediska velikosti na hranici mezi malou a velkou sociální skupinou. Je to hned po rodině druhá nejdůležitější skupina, která na jedince působí. Důležitou roli zde zastávají vrstevníci, ale i učitel.

Učitel reprezentuje hodnoty společnosti, adolescenty vnímané jako tradiční hodnoty starší generace. S těmito hodnotami se studenti ne vždy ztotožňují a úkolem učitele je mimo jiné předkládat studentům tyto hodnoty tak, aby jim byly co nejbližší. V důsledku této snahy se mnohdy může dostat do konfliktu se studenty nebo i rodiči.⁷⁰ Učitel, který se pokouší přiblížit hodnotám svých studentů a lépe jim porozumět, může být rodiči vnímán jako nezodpovědný nebo dětinský. A naopak pokud se učitel snaží zastávat dogmaticky tradiční hodnoty, studenti ho tak dobře nepřijmou. Učitel má tedy nesnadný úkol najít střed mezi těmito extrémami a pokusit se porozumět dětem i jejich rodičům.

Adolescenti velmi citlivě vnímají autoritativní přístup ve výchově a reagují na něj negativně. Z hlediska výchovného působení na morální kvality a hodnoty adolescentů je tak zřejmě nejvhodnější demokratický přístup učitele.

Střední školu si většina studentů vybírá podle svého zaměření (ale také pod vlivem rodiny) a je tedy na rozdíl od základní školy pravděpodobné, že se zde dostane skupiny vrstevníků s podobnou hodnotovou orientací nebo alespoň podobnými zájmy. Přesto se ale ve stejné situaci konfliktu jako učitel může ocitnout i student přicházející na střední školu. Přináší si z předchozího života hodnoty, jež v nové škole (například novým učitelem či spolužáky) nemusí být uznávány. V přiměřené míře je tento stav pro adolescenta vhodný, protože mu tento konflikt poskytuje možnost seznámit se s novými hodnotami a případně přeformovat ty stávající.

Stejně jako rodina i škola prochází mnoha změnami. Dnešní škola by měla z pohledu veřejnosti plnit mnohem více funkcí než jen funkci výchovně-vzdělávací. Tyto funkce se pokouší shrnout

⁶⁹ PRŮCHA, Jan. *Srovnávací pedagogika*, s. 191.

⁷⁰ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*.

Kraus⁷¹:

- socializační,
- pečovatelská (zabezpečení vhodných podmínek z hlediska bezpečí, zdraví a psychické pohody),
- rekreační (poskytovat i možnost trávení volného času),
- poradenská (pro děti i rodiče),
- profesionalizační (pomáhat najít si „své místo“ ve světě práce),
- selektivní (stupeň a typ školy předpovídá profesní úspěšnost).

Míra plnění výše uvedených funkcí jednotlivými školami je různá. Školy se snaží být přátelské ke studentům i jejich rodičům a plnit nároky obou skupin, což není snadné.

Učení hodnotám by mělo být ve vhodné formě přirozenou součástí každého stupně školy. Cílem výchovy k hodnotám je vést studenty k poznání, pochopení a rozvíjení svých vlastních hodnot. Úkolem pedagoga je pomoci mladému člověku orientovat se ve svých hodnotách a rozlišit jejich prioritu. Důležité je aby jedinec nejen věděl jaká hodnota má pro něho prioritu, ale uměl se zároveň v souladu s touto hodnotou chovat. Zároveň by měl být žák veden k uznávání i jiných hodnot než jsou jeho vlastní a k tomu, aby k lidem, kteří odlišné hodnoty vyznávají, přistupoval bez předsudků. Vhodným výchovným působením lze bez pochyby v mladých lidech potlačit společensky nevhodné jevy a tendence jako například alkoholismus či extremismus.⁷²

Škola, a tím méně střední škola, však nemůže napravit všechny nedostatky, které si dítě přináší z rodiny. Již na základní školu dítě přichází se základním vědomím toho co je správné a co špatné, vhodné a nevhodné. Škola a rodiče nadále toho vědomí upevňují nebo vyvracejí. Vliv rodiny je natolik zásadní, že špatné výchovné působení rodiny nelze ve škole zcela kompenzovat.

Vrstevníková skupina

Důležitým znakem každé sociální skupiny je, zda se jedná o skupinu formální či neformální. Formální skupina, například školní třída, je předem určena a organizována zvnějšku. Oproti tomu neformální skupiny vznikají přirozeně a spontánně.

⁷¹ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*, s. 86-88.

⁷² GÖBELOVÁ, Taťána. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*.

Adolescenti potřebují srovnávat své názory a postoje s přáteli, často jim přizpůsobují své jednání a chování. Tato snaha přirozeně vede ke vzniku malých primárních sociálních skupin. Vytváření těchto skupin je jedním z typických znaků adolescence.

Vrstevnická skupina slouží jako opora při budování identity. Skupinová identita pomáhá překonat nejistotu z osamostatňování, protože snižuje individuální zodpovědnost a zvyšuje sebevědomí jedince.⁷³

Neformální skupiny mají původ už v dětském věku. S přibývajícím věkem ale jejich význam roste a největší je právě v adolescenci. Význam těchto skupin navíc roste i v čase. Kraus uvádí, že „v roce 1989 uvádělo jen 16% středoškoláků, že v případě řešení různých těžkostí a problémů hledají oporu u svých vrstevníků. V roce 1991 už to bylo přes 27% a v roce 1996 dokonce již téměř 40%: téměř trojnásobně více než u rodičů“.⁷⁴ Vzhledem k současným trendům a rozvoji moderních technologií, kdy jsou mladí lidé i poměrně malé děti neustále v kontaktu a sdílení spolu prakticky všechny zážitky, se domnívám, že lze předpokládat, že tento trend pokračuje až do současnosti.

Vliv vrstevníků v dospívání rozhodně nelze zanedbávat, vrstevnická skupina hraje důležitou roli v socializaci a v souvislosti s tím má vliv i na utváření mravních norem a hodnot každého jedince. Je to vhodné prostředí, kde může adolescent „testovat“ nové postoje a názory. Kromě možnosti identifikace s názory, postoji a hodnotami ostatních, poskytuje skupina přátel také emocionální podporu, zábavu a uvolnění. Napomáhá rozvoji sociální komunikace a v případě selhání některých funkcí rodiny, ji může alespoň částečně kompenzovat.

Adolescence je obdobím, kdy si jedinec buduje identitu a hledá sám sebe. V souvislosti s tím experimentuje s chováním, oblékáním, účesy, ale i názory, postoji a hodnotami. S těmito experimenty roste riziko, že se stane členem nevhodné sociální skupiny a jeho chování začne být asociální až antisociální. Pokud v této skupině setrvá a identifikuje se s ní, bude jí přizpůsobovat i svůj hodnotový systém. Hodnoty, které jsou pro většinu populace přirozeně na prvních místech v žebříčku, pak může považovat za bezvýznamné (například život, zdraví, vzdělání, poctivost).

Pedagogické ovlivňování hodnotového systému neformální skupiny mládeže je náročné, ale ne nemožné. Pro pedagoga (pracovníka v sociálních službách či jiného vychovatele) je důležité získat nejprve důvěru skupiny, seznámit se s jejími normami, hodnotami a vnitřní strukturou a až poté se může pokusit tuto skupinu nenásilně ovlivňovat. Pokusy o nenásilné ovlivňování neformálních skupin můžeme pozorovat například v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež. Práce s mládeží

⁷³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*, s. 371.

⁷⁴ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*.

zde spočívá především v nabídce podpory a možnostech smysluplnějšího trávení volného času. V návaznosti na to zde má mládež možnost využít pomoci v krizové situaci, promluvit si se sociálním pracovníkem, krizovým interventem či psychologem. Každá z těchto služeb a aktivit je přitom zcela dobrovolná, je zdarma a může být dokonce anonymní. To může v případě vhodného přístupu vést k dalším změnám v chování, postojích i hodnotovém systému.

Na konci adolescence se vztah ke skupině mění. Jedinec se začíná od skupiny odpoutávat, není pro něho tolik důležitá identifikace s ní a je schopen postavit se proti skupině, pokud nesouhlasí s jejími hodnotami či názory. Pro většinu mladých lidí je i po dosažení dospělosti stále velmi důležitá podpora vrstevníků, spokojí se ale s několika přáteli, kteří sdílí podobné hodnoty.

Lokální prostředí

Dalším faktorem, který ovlivňuje vývoj hodnotové orientace každého jedince je lokalita, ve které žije. Výzkumy⁷⁵ ukazují, že s velikostí obce roste zájem o rozvoj vlastní osobnosti, důležitější jsou obecně hodnoty duchovní a seberealizační. Klesá také význam peněz (možná proto, že ve větších obcích je méně lidí, kteří se ocitají na pokraji nouze). Zároveň se ale také zvyšuje míra tolerance k alkoholu, cigaretám i dalším drogám.

Lidé se v závislosti na tom v jak velké obci žijí, odlišují také v dalších věcech. Například trávení volného času je v malých a velkých obcích rozdílné a dovoluji si tvrdit, že je to jedna z věcí, která má na hodnotový systém vliv. Adolescenti ve městech (zvláště větších městech) tráví mnoho volného času v obchodních domech a konzum na ně útočí celý den ze všech stran. Adolescenti v malých obcích jsou obvykle tohoto aspoň po část dne ušetřeni.

Životní styl se liší podle velikosti obce. Zároveň životní styl souvisí s hodnotovou orientací a tyto dva konstrukty se vzájemně ovlivňují. Stejným způsobem tedy souvisí s hodnotovou orientací i velikost obce.

Masová média a internet

Problematika vlivu médií a moderní technologií na osobnost člověka, sociální vývoj a výchovu je velmi komplexní a rozsah práce mi neumožňuje podrobněji se jí věnovat. Přesto ale považuji za důležité tento problém alespoň zmínit.

Za předpokladu, že masová média sdělují pravdivé a objektivní informace, nemůžeme na nich

⁷⁵ SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace.*

najít téměř nic negativního. Hlavním problémem tedy zřejmě je, že se tak neděje vždy. Nemusí být nutně zkreslené, stačí, že nejsou úplně nebo je některým konkrétním informacím věnován mnohem větší prostor než jiným, což jim přidává na důležitosti. Tímto způsobem lze dle mého názoru ovlivňovat postoje a následně i hodnoty většinové společnosti, aniž by si to tato společnost přímo uvědomovala.

Je otázkou, zda dnešní dospívající mládež, která ve světě masových médií prožila celý svůj dosavadní život, je schopna, si tuto obrovskou moc médií uvědomit a přemýšlet o informacích kriticky. Nebo, jak naznačuje Kraus, jen pasivně přijímá informace, které jsou jí předkládány.⁷⁶

3.3 Hodnotový systém adolescentů

Většina autorů se shoduje, že hodnotový systém adolescentů není ještě úplně vytvořen a může v něm mnohem snadněji než u dospělých docházet ke změnám. Systém základních hodnot je v tomto věku ale už relativně stabilní.

Výzkumy mládeže se už od šedesátých let zaměřovaly na životní cíle a hodnoty. V devadesátých letech bylo provedeno nejen u nás, ale v celé Evropě velké množství výzkumů. Většina těchto výzkumů byla realizována v rámci většího výzkumného celku a nejednalo se tedy primárně o výzkum hodnot. Domnívám se také, že vzhledem k tomu, jak rychle se mění dnešní společnost, nemohou být výzkumy provedené před zhruba dvaceti lety stále zcela aktuální. Tím samozřejmě nijak nezpochybnuji jejich důležitost, ani teoretické závěry, které z nich vyplynuly. Pouze zdůvodňuji, proč zde uvádím také výzkumy z bakalářských a diplomových prací, které jsou mnohem méně rozsáhlé, ale aktuálnější.

Nejpodrobněji se u nás zabýval hodnotami mládeže a tedy i adolescentů Petr Sak. Uvádím zde velmi stručně výsledky jeho výzkumu. Teoretické závěry, které z výzkumů odvozuje, velmi často opírá právě o dobu devadesátých let, změny společnosti v souvislosti v převratem v roce 1989, vznikem samostatné České republiky a podobně. To samozřejmě na dnešní adolescenty nelze vztahovat. Dnešní adolescenti tuto dobu vnímají jako dávnou historii a něco, co se jich příliš netýká.

Sak v Proměnách české mládeže pracuje s věkovou kategorií 15-30 let. V této kategorii ukazuje výzkum na prvním místě hodnotu zdraví (4,83 z pětistupňové škály), dále mír (4,59), láska (4,57), životní partner (4,55), životní prostředí (4,55), přátelství (4,44), rodina a děti (4,43).⁷⁷ Pořadí všech hodnot vidíme v tabulce 1. Sak poukazuje na to, že vysoké umístění hodnoty láska možná neznamena

⁷⁶ KRAUS, Blahoslav. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*.

⁷⁷ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*.

skutečnou hodnotu, ale spíše vyjádření abstraktní touhy. Rodina je zde umístěna poměrně nízko. Vzhledem k věku respondentů až do třiceti let se domnívám, že to souvisí s trendem pozdějšího zakládání vlastní rodiny. Výsledky Sakových šetření nelze brát za zcela přesné pro věkovou kategorii 16 až 19 let, kterou se zde zabývám, ale poskytují nám vzhledem k velkému počtu respondentů alespoň jistý náhled, jak by mohl systém hodnot mladého člověka vypadat.

Tabulka 1⁷⁸

1.	zdraví	4,83	12.	plat	4,02
2.	mír	4,59	13.	rozvoj osobnosti	3,96
3.	láska	4,57	14.	úspěšnost v zaměstnání	3,95
4.	životní partner	4,55	15.	vzdělání	3,76
5.	Životní prostředí	4,55	16.	být užitečný druhým lidem	3,76
6.	přátelství	4,44	17.	uspokojování svých zájmů a koníčků	3,73
7.	rodina, děti	4,43	18.	majetek	3,54
8.	svoboda	4,41	19.	společenská prestiž	2,83
9.	pravda, poznání	4,18	20.	soukromé podnikání	2,83
10.	zajímavá práce	4,13	21.	veřejně prospěšná práce	2,41
11.	demokracie	4,04	22.	politická angažovanost	1,52

Dalším autorem, který se zabýval výzkumem hodnot o něco později, je Libor Prudký. I ten však vychází především z výzkumů, provedených v devadesátých letech a tudíž zde vidím stejné úskalí, co se významu pro mou práci týče, jako u Saka. Zajímavým zjištěním, které uvádí je ale skutečnost, že za deset let (mezi roky 1990 a 2000-2002) se snížil význam všech hodnot. Tedy, že respondenti přiřazovali v pozdějším výzkumu ke všem hodnotám průměrně nižší počet bodů než v roce 1990. Navíc vzrostl význam hédonistických hodnot (například užívat si, mít čas na své koníčky). Poklesl naopak zájem o podílení se na veřejném životě a politice.⁷⁹

Šetření Děti v ringu dnešního světa (realizované v letech 2011-2012) je zaměřeno pouze na děti

⁷⁸ SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, s. 69-74.

⁷⁹ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy české společnosti – stav a vývoj v posledních letech*.

do patnácti let, ale přesto přineslo výsledek, který je v souvislosti s mou prací zajímavý. Ukázalo se, že pro věkovou kategorii 13-15 let je nejdůležitější hodnotou přátelství a až na druhém místě se objevuje rodina (hodnota zdraví se v průzkumu neobjevuje – patrně vzhledem k věku dětí, které by ji možná nebyli schopny docenit). Výzkumy adolescentů ukazují obvykle na prvních místech hodnoty zdraví nebo rodina.⁸⁰ Vidím zde tedy posun od puberty k adolescenci, podobný tomu, který popisuje i Vágnerová.⁸¹ Zatímco pro období puberty je typické odvracení se od rodiny a hledání opory u přátel, adolescenti si uvědomují důležitost rodiny, i když se postupně osamostatňují.

Diplomová práce Jany Axamitové obsahuje výzkum na téma velmi podobné tomu, kterým se zde zabývám. Proběhl v roce 2009 a zúčastnilo se ho celkem 119 respondentů. Studenti gymnázií a středních odborných učilišť seřazovali hodnoty podle subjektivní důležitosti. Na prvním místě u středoškoláků celkově se objevila hodnota zdraví, dále rodina, láska, přátelství, vzdělání, dobrá a zajímavá práce, dostatek peněz, být užitečný pro druhé, zdravé životní prostředí a bůh. Rozdíl mezi skupinou studentů gymnázií a učilišť v pořadí hodnot nebyl významný. Větší rozdíly se objevili mezi dívkami a chlapci v každé skupině zvlášť. Dívky kladou větší důraz na vzdělání. Vzdělání je pro dívky na rozdíl od chlapců před hodnotami práce a peníze.⁸²

Výzkum Lucie Varhaníkové, která oslovila téměř tři sta studentů středních škol, ukazuje na prvním místě jednoznačně hodnotu rodina, dále zdraví, láska a přátelství (v různém pořadí podle ročníku). Na posledních místech naopak najdeme peníze, fyzický vzhled a náboženské vyznání.⁸³

Podle bakalářské práce Pavlína Páleníkové se na prvním místě hodnotového systému adolescentů objevuje zdraví, dále přátelství a láska (u chlapců jsou tyto dvě hodnoty vyrovnané). Další pozice zaujaly hodnoty sebedůvěra a peníze.⁸⁴

V další diplomové práci vidíme u adolescentů na prvním místě hodnotu přátelství, dále lásku a zdraví. Nejméně důležité je žít ekologicky a žít podle náboženských zásad. Vzdělání je na sedmém místě žebříčku.⁸⁵

Hodnotový systém adolescentů závisí na mnoha faktorech, a proto se liší v závislosti na pohlaví, věku, prostředí, osobnostních předpokladech a dalších faktorech. Pro určitou skupinu, zde konkrétně pro adolescenty (tedy mládež ve věku 15 – 19 let) můžeme ale najít některé společné znaky. Hodnoty

⁸⁰ BOCAN, Miroslav. *Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let.*

⁸¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání.*

⁸² AXAMITOVÁ, Jana. *Dospívající člověk – jeho hodnoty a cíle.* Diplomová práce.

⁸³ VARHANÍKOVÁ, Lucie. *Životní styl a hodnotová orientace mladé generace.* Bakalářská práce.

⁸⁴ PÁLENÍKOVÁ, Pavlína. *Vliv vrstevníků na formování hodnotového žebříčku dospívajících.* Bakalářská práce.

⁸⁵ HANÁKOVÁ, Tamara. *Hodnotová orientace a životní styl současné mládeže.* Diplomová práce.

zdraví, rodina, přátelství a láska jsou pro adolescenty na prvních místech (ne nutně v tomto pořadí). V první části žebříčků nacházíme spíše duchovní hodnoty (čestné jednání, mír, láska, vzdělání apod.), v polovině nacházíme obvykle hodnoty materiální (majetek, peníze) a hédonistické (věnovat se svým koníčkům, bavit se). Na posledních příčkách se objevují hodnoty víry v boha, žítí podle náboženských zásad, politika.

4 Hodnotová orientace adolescentů v souvislosti s typem studované střední školy

Cílem průzkumu bylo zjistit, zda existuje rozdíl v hierarchii hodnot adolescentů v závislosti na tom, jakou střední školu studují. Konkrétně se zabývám hodnotovým systémem studentů druhých a třetích ročníků gymnázií a středních odborných učilišť v Praze. Tyto dvě skupiny charakterizují zvlášť a poté je srovnávám mezi sebou.

Záměrně jsem zvolila studenty gymnázií, jako budoucí vysokoškoláky, a studenty nematuritních učebních oborů, kteří po škole ve většině případů nastoupí do praxe, protože se domnívám, že mezi těmito kategoriemi středoškoláků budou případné rozdíly nejvíce patrné.

4.1 Hypotézy

Po prostudování literatury a výzkumů provedených v posledních letech i v rámci diplomových i bakalářských prací jsem stanovila následující hypotézy.

Hypotéza 1: U studentů gymnázií se předpokládá pokračování ve studiu na vysoké škole, zatímco u studentů odborných učilišť se předpokládá nástup do praxe. Proto se domnívám, že u studentů gymnázií bude mít ve srovnání s uční vyšší postavení hodnota vzdělání.

Hypotéza 2: Na základě prostudovaných výzkumů předpokládám, že uční budou ve srovnání se studenty gymnázií přikládat větší význam materiálním hodnotám, konkrétně hodnotám peníze, mobil a počítač.

Hypotéza 3: U studentů gymnázií předpokládám oproti učňům větší zájem o společenské problémy. Konkrétně, že budou přikládat větší význam hodnotám žít ekologicky, mír a život bez válek, veřejně prospěšná činnost a demokracie.

Hypotéza 4: U obou skupin studentů se v souladu s dříve provedenými výzkumy na prvních místech žebříčku objeví hodnoty zdraví, přátelství a rodina (ne nutně v tomto pořadí).

4.2 Metoda sběru dat

Pro výzkum jsem zvolila kvantitativní metodu - dotazník. Dotazník je nejčastěji používaná výzkumná metoda. Jeho výhodou je časová a ekonomická nenáročnost a možnost získat poměrně velký výzkumný vzorek. Nevýhodou používání dotazníku může být nepochopení zadání, či náhodné odpovídání, kterým respondent projevuje svou neochotu.

Dotazník (viz příloha 1) jsem vytvořila samostatně na základě prostudované literatury a konzultace s vedoucím práce. Inspirovala jsem se hodnotami, které byly použity ve výzkumech Petra

Saka, ale použila jsem spíše konkrétní a snáze uchopitelné hodnoty. Domnívám se totiž, že pro adolescenty, přestože téměř dospělé osobnosti, je snadněji pochopitelná a lépe zhodnotitelná konkrétní hodnota (například mobilní telefon) než abstraktní pojmy týkající se morálních a světových problémů. Tímto nechci říct, že adolescent není schopen těmto problémům porozumět, z vývojové psychologie víme, že toho schopen je. Chci tím pouze poukázat na to, že většina adolescentů vnímá svět v poněkud menším měřítku a samozřejmě vnímá spíše hodnoty, které jsou blízké jim samým.

Na závěr jsem ponechala možnost doplnit libovolnou hodnotu. Tuto možnost jsem zvolila, protože je obtížné postihnou všechny hodnoty, které mohou adolescenti vyznávat, a chtěla jsem se vyhnout zbytečnému kategorizování.

Dotazník jsem zadávala ve třídách osobně, po domluvě s vedením školy a konkrétními učiteli. Studentům jsem se představila, vysvětlila jsem účel dotazníkového šetření, přečetla s nimi celý dotazník a nabídla prostor pro případné dotazy. Upozornila jsem je, že vše je zcela anonymní a získaná data použiji pouze v souvislosti se svou bakalářskou prací a neposkytnu je žádným dalším osobám. Tyto informace jsem uvedla také v dotazníku samotném. Výzkum proběh v červnu a září 2015, návratnost dotazníku byla stoprocentní.

4.3 Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek jsem zvolila studenty druhých a třetích ročníků gymnázií a středních odborných učilišť v Praze. To odpovídá věkové kategorie 16 až 18 let.

Druhý a třetí ročník jsem zvolila z toho důvodu, že v průběhu prvního ročníku mnoho studentů zjišťuje, že zaměření, které si vybrali, není pro ně to pravé a mění školu či studovaný obor. Domnívám se, že studenti druhých a třetích ročníků jsou už více ztotožnění s tím, jakou školu studují.

Vybrané školy jsem oslovila e-mailem a požádala o spolupráci při mém výzkumu. Vstříc mi vyšlo Gymnázium Budějovická (Budějovická 680/17, Praha 4), Gymnázium Přípotoční (Přípotoční 1337, Praha 10), Gymnázium Na Vítězné pláni (Na Vítězné pláni 1160, Praha 4), Střední škola obchodní (Belgická 250/29, Praha 2), Střední odborné učiliště Ohradní (Ohradní 57, Praha 4) a Soukromé střední odborné učiliště kadeřnické (Táborská 350/32, Praha 4). Mnoho dalších škol bohužel mé prosbě nevyhovělo.

Gymnázium Budějovická

Gymnázium Budějovická vzniklo v roce 1958 a od svého vzniku patří k největším v Praze. Je to jedna z mála středních škol nabízející dvojjazyčné studium, a první česko-španělské gymnázium v České republice.

V současnosti se zde vzdělává více než 700 studentů ve třech oborech: osmiletém všeobecném,

čtyřletém všeobecném a šestiletém dvojjazyčném.⁸⁶ Dotazník zde vyplnilo 9 dívek a 12 chlapců.

Gymnázium Přípotoční

Škola byla založena již v roce 1928 jako Státní reálné gymnázium. V roce 1961 se přemístila do současné lokality ve Vršovcích. Současný oficiální název Gymnázium je používán od roku 2006.

Nabízí čtyřleté všeobecné studium (3 třídy v ročníku) a studium se sportovní přípravou (1 třída v ročníku). V současnosti zde celkem studuje 420 studentů.⁸⁷

Zadání dotazníku mi bylo umožněno ve třídě 2. D. Celkem zde dotazník vyplnilo 25 studentů, z toho 17 dívek a 8 chlapců.

Gymnázium Na Vítězné pláni

Předchůdcem dnešního gymnázia bylo tzv. ruské gymnázium, které vzniklo již v roce 1948, později se škola přetransformovala na jedenáctiletou střední školu s rozšířenou výukou ruského jazyka a dále se rozdělila na základní devítiletou školu a střední školu. V roce 1967 se přestěhovala do stávající budovy a v roce 1968 byla střední škola přeměněna na gymnázium, které nyní sídlí v budově samostatně.

Gymnázium poskytuje vzdělání ve čtyřletém a šestiletém studijním programu. Ve školním roce 2014/2015 školu navštěvuje více než 600 studentů.⁸⁸ Dotazník zde vyplnilo 11 chlapců a 18 dívek ze 4. A (čtvrtý ročník šestiletého studia).

Střední škola obchodní

Střední škola obchodní sídlí v historické budově na Vinohradech. Poskytuje tříleté střední vzdělání s výučním listem v oborech Prodavač a Operátor skladování a čtyřleté studium zakončené maturitní zkouškou v oboru Obchodník. Dále nabízí nástavbové studium v oboru podnikání.⁸⁹

Dotazník jsem zde zadala ve dvou třídách oboru prodavač, konkrétně ve 2. E a 2. F. Celkem ho vyplnilo 16 studentů z toho 10 dívek a 6 chlapců.

Soukromé střední odborné učiliště kadeřnické

Odborné učiliště bylo založeno v roce 1992. Sídlí v Nuslích, součástí školy jsou pracoviště odborného výcviku.

⁸⁶ <http://www.gybu.cz/o-skole/> (22.6 2015)

⁸⁷ <http://www.gsgpraha.cz/zakladni-informace> (22.6 2015)

⁸⁸ <http://www.gvp.cz/skola/historie/> (6.10 2015)

⁸⁹ <http://www.ssob.cz/> (22.6 2015)

V současnosti poskytuje tříleté střední odborné vzdělání v oborech Kadeřník a Vlášenkář a maskér, které jsou zakončeny závěrečnou zkouškou s výučním listem. Dále čtyřleté vzdělání zakončené maturitní zkouškou v oboru Kosmetické služby a nástavbové studium v oborech Vlasová kosmetika, Podnikání a Umělecké řemeslné práce.⁹⁰

Dotazník zde vyplnilo celkem 23 studentů z druhých ročníků obou učebních oborů, z toho 2 chlapci a 21 dívek.

Střední odborné učiliště Ohradní

Střední odborné učiliště v Ohradní ulici má mnohaletou tradici. Škola klade důraz mimo odborného výcviku také na etický kodex žáků. Díky tomuto kodexu je zde nižší výskyt některých nežádoucích jevů než ve srovnatelných zařízeních.

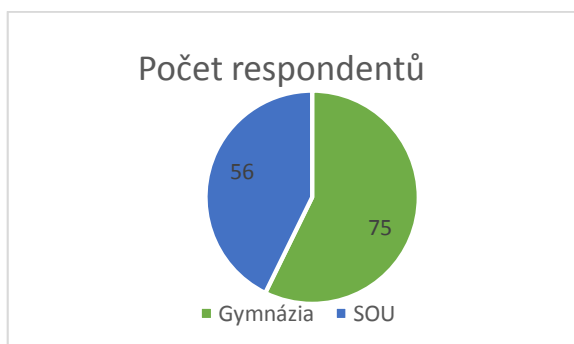
Škola nabízí v učební obory Mechanik elektronik, Automechanik, Zámečnick, Truhlář, Elektrikář a nástavbové studium v oboru Elektrotechnika a Provozní technika.⁹¹

Dotazník jsem zadávala ve třetím ročníku učebních oborů Truhlář a Elektrikář. Dotazník zde vyplnilo 17 chlapců.

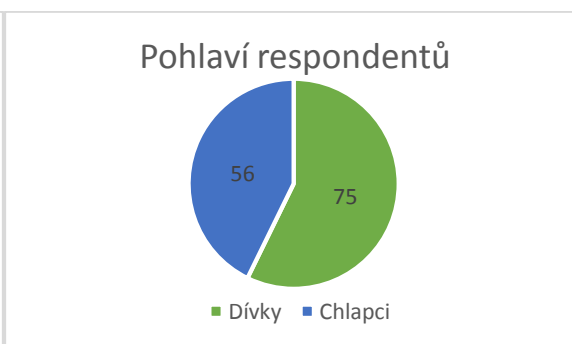
4.4 Interpretace výsledků

Charakteristika skupiny respondentů

Graf 1 Počet respondentů

Graf 2 Pohlaví respondentů

Průzkumu se zúčastnilo celkem 131 studentů z toho 75 dívek a 56 chlapců, 75 studentů gymnázia a 56 studentů SOU. Počty studentů, kteří dotazník vyplnili na jednotlivých školách, můžeme vidět v grafech a tabulkách.

⁹⁰ http://www.ssouk.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=57 (22.6 2015)

⁹¹ <http://www.ohradni.cz/index.php/uvodni-informace1> (6.10 2015)

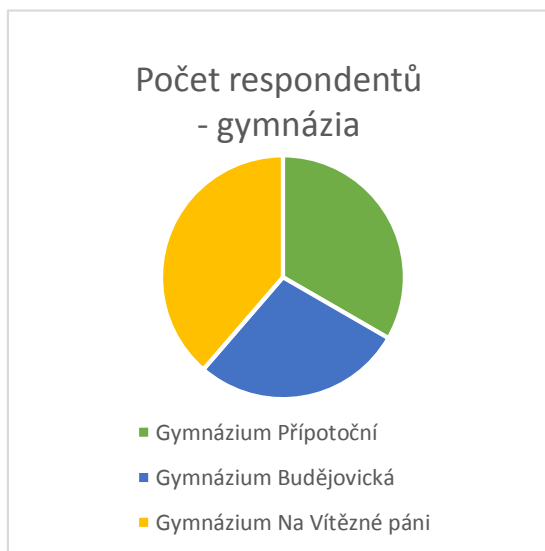
Tabulka 2 Počet respondentů - SOU

Gymnázia								
	Přípotoční		Budějovická		Na Vítězné pláni		Gymnázia celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Dívky	17	68	9	42,9	18	62,07	44	58,67
Chlapci	8	32	12	57,1	11	37,93	31	41,33
Celkem	25	100	21	100	29	100	75	100

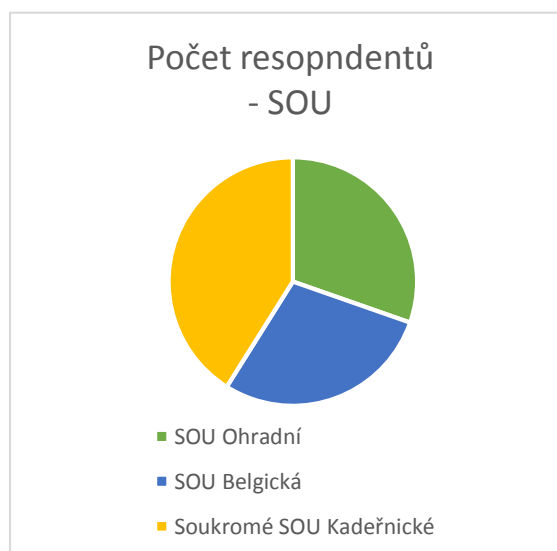
Tabulka 3 Počet respondentů - gymnázia

Střední odborná učiliště								
	Ohradní		Belgická		Kadeřnické		SOU celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Dívky	0	0	10	62,5	21	91,3	31	55,36
Chlapci	17	100	6	37,5	2	8,7	25	44,64
Celkem	17	100	16	100	23	100	56	100

Graf 3 Počet respondentů – gymnázia

Graf 4 Počet respondentů - SOU

Průměrný věk respondentů je přibližně 17 let (přesně 17,06). Věkový průměr u skupiny studentů z učilišť o něco vyšší (17,31 let) než na gymnáziích (16,81 let). Věk dívek a chlapců je vyrovnaný.

Vyšší věk učňů si vysvětlují tím, že na učilištích je poměrně časté, aby student změnil obor studia či školu po prvním roce a studoval tak první ročník dvakrát. Na gymnáziích k tomuto dochází méně často. Na učilištích je také obvyklejší opakovat ročník než na gymnáziích.

System hodnot studentů gymnázií a středních odborných učilišť

Tabulka 4 Hodnotový systém studentů

	Gymnázia		SOU	
1.	Zdraví	9,23	Zdraví	9,61
2.	Přátelství	9,14	Rodina	9,33
3.	Rodina	9,13	Přátelství	8,91
4.	Vzdělání	8,23	Bavit se	8,60
5.	Láska	8,19	Láska	8,39
6.	Bavit se	8,09	Pravda, čestné jednání	7,91
7.	Věnovat se svým koníčkům	7,98	Přítel/přítelkyně	7,86
8.	Pravda, čestné jednání	7,83	Věnovat se svým koníčkům	7,45
9.	Přítel/přítelkyně	7,59	Mír, život bez válek	7,38
10.	Mír, život bez válek	7,49	Být užitečný druhým lidem	7,26
11.	Sport	7,20	Mobil, počítač atp.	7,25
12.	Demokracie	7,14	Vzdělání	7,21
13.	Peníze	6,95	Peníze	6,63
14.	Být užitečný druhým lidem	6,61	Sport	6,39
15.	Mobil, počítač atp.	6,28	Být hezký	6,00
16.	Být hezký	5,94	Být "in"	5,95
17.	Žít ekologicky	5,57	Sociální sítě	5,32
18.	Být oblíbený	5,40	Demokracie	5,11
19.	Sociální sítě	4,96	Být oblíbený	5,06
20.	Veřejně prospěšná činnost	4,71	Žít ekologicky	4,60
21.	Být "in"	4,49	Veřejně prospěšná činnost	4,56
22.	Počítačové hry	3,98	Cigarety, alkohol	4,34
23.	Víra	3,07	Počítačové hry	3,43
24.	Cigarety, alkohol	2,53	Víra	3,24

Na prvních místech se v souladu s jinými výzkumy (viz předchozí kapitola) objevují položky *zdraví* a *rodina*. Vzhledem k věku respondentů je další velmi významnou hodnotou také *přátelství* a *láska*.

Je zajímavé, že *láska* se v obou skupinách objevuje v žebříčku výš než *přítel/přítelkyně*. To zřejmě souvisí s tím, že partnerské vztahy v adolescenci jsou obvykle ještě velmi nestálé. Mladí lidé tak vnímají lásku jako něco velmi pozitivního, ale také velmi abstraktního. Partnerské vztahy jsou obvykle spíše krátkodobější a mají povahu experimentů. Adolescenti si tak zřejmě *lásku* nespojují si s konkrétním partnerem.

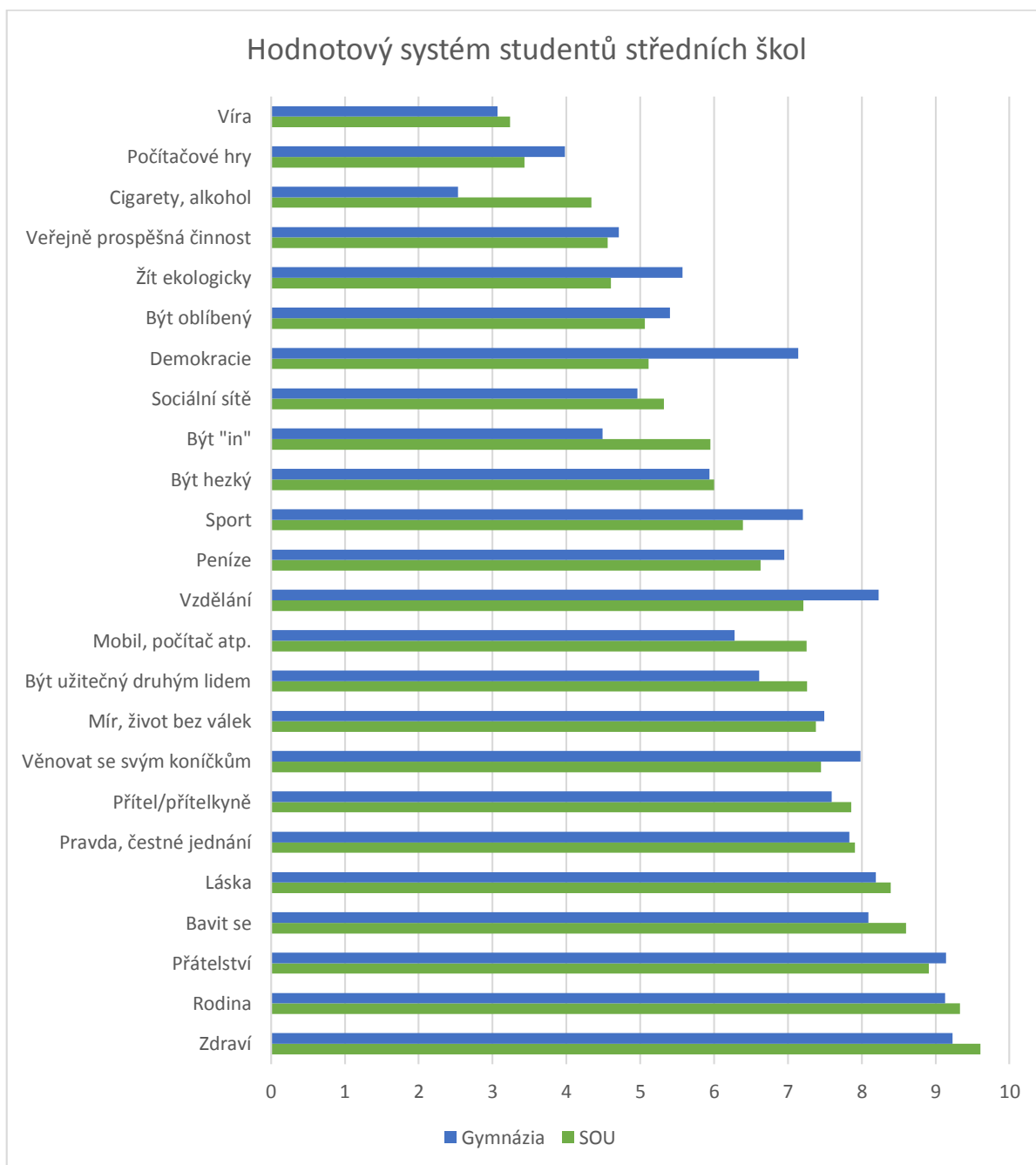
V první polovině žebříčku se obecně objevují převážně hodnoty duchovní, ale také hédonistické (*bavit se, věnovat se svým koníčkům*).

Jako velmi pozitivní vnímám fakt, že na prvních deseti místech žebříčku se neobjevují materiální hodnoty. Ty se začínají objevovat až v jeho polovině. Ještě níž se objevily hodnoty být oblíbený, být „in“, být hezký a sociální sítě.

Na posledních místech vidíme podle očekávání víru, cigarety a alkohol, ale také počítačové hry.

Pokud porovnáваме systém hodnot u skupiny respondentů z gymnázií a učilišť, vidíme určité rozdíly. Ty jsou nejlépe patrné v následujícím grafu.

Graf 5 Hodnotový systém studentů

U hodnot, které studenti uvedli v žebříčku na prvních místech, jsou rozdíly nepatrné. Výjimkou je hodnota *vzdělání*, které přisuzují studenti gymnázia důležitost 8,23 bodu (je tak na čtvrtém místě jejich žebříčku) a studenti učilišť pouze 7,21 bodu (je až na dvanáctém místě).

Podobně velký rozdíl vidíme u hodnoty *mobil, počítač*, které ale přisuzují větší důležitost učni. Studenti učilišť dávají dále oproti gymnazistům výrazně vyšší prioritu hodnotám *být „in“* a *cigarety a alkohol* (téměř o dva body). Studenti gymnázií preferují *sport, demokracii, žít ekologicky*, ale také *počítačové hry*.

Poslední položka v dotazníku umožnila studentům doplnit libovolnou hodnotu, která jim v zadaném seznamu chyběla. Této možnosti využilo pouze několik jednotlivců. Mezi učni se objevili tyto hodnoty:

- příroda 10 (uvedli dvě dívky)
- samostatnost 10 (uvedli dva chlapci),
- hudba 10 (chlapec),
- disciplína 8, morálka 6 a respekt 9 (chlapec)

Studenti gymnázií doplnili následující hodnoty:

- sex 10 (dva chlapci)
- kreativní rozvoj osobnosti 10 (chlapec)
- cestování 9 (dívka)
- být sám sebou 10 (chlapec)
- moci se spolehnout na ostatní 10 (dívka)

Tyto hodnoty nejsou z mého nijak překvapivé, domnívám se, že pokud bych je zahrнула do dotazníku, přiklonilo by se k nim více studentů.

V dotazníku chlapce z učiliště se také objevila poznámka: „*Jsou to otázky, při kterých dnes většina lidí ani neví jak odpovědět. Nezamyšlíme se nad tím.*“ Tato věta mi potvrzuje domněnku, že i nad tímto poměrně jednoduše pojatým dotazníkem se někteří studenti museli velmi zamýšlet a udělala jsem tedy dobře, pokud jsem vynechala komplikovanější společenské problémy.

Potvrzení či vyvrácení hypotéz

Hypotéza 1: U studentů gymnázií bude mít ve srovnání s uční vyšší postavení hodnota *vzdělání*.

Studenti gymnázií přiřazují hodnotě *vzdělání* průměrně 8,23 bodů a je tak na čtvrtém místě v jejich žebříčku hodnot. O něco větší význam přiřazují *vzdělání* dívky než chlapci (o 1,22 bodu). Studenti středních odborných učilišť přiřazují *vzdělání* 7,21 bodů a hodnota je na dvanáctém místě jejich žebříčku. I v této skupině považují *vzdělání* za důležitější dívky než chlapci.

Hypotéza 1 se potvrdila. Navíc se ukázalo, že podobný rozdíl jaký se objevil mezi studenty učilišť a gymnázií, vidíme i mezi chlapci a děvčaty. Rozdíl mezi chlapci a děvčaty je více patrný u učňů (viz tabulka 5).

Tabulka 5

Význam vzdělání				
	Gymnázia		SOU	
	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota
Dívky	4.	8,84	6.	8,34
Chlapci	7.	7,62	16. - 17.	6,08
Celkem	4.	8,23	12.	7,21

Hypotéza 2: Uční budou ve srovnání se studenty gymnázií přikládat větší význam materiálním hodnotám, konkrétně hodnotám *peníze a mobil, počítač atp.*

Jak vidíme v tabulce 6, hodnota *peníze* je u obou skupin na podobné úrovni. Větší rozdíl je mezi dívkami a chlapci, zvláště na gymnáziích, kde jsou peníze pro chlapce na 9. místě a u dívek až na 15.

U hodnoty *mobil, počítač* je zřejmý rozdíl mezi oběma skupinami (viz tabulka 6). Zatímco pro učně je tato hodnota na 11. místě, u studentů gymnázia až na patnáctém. Zároveň vidíme, že *mobil a počítač* je důležitější pro chlapce než pro dívky (to se potvrzuje v obou skupinách).

Hypotéza 2 se nepotvrdila. Důležitost peněz hodnotí obě skupiny podobně, ale o trochu větší bodovou hodnotu ji přisuzují studenti gymnázií. Hodnotu *mobil a počítač* považují za důležitější studenti učilišť. Celkově opět vidíme patrnější rozdíly mezi dívkami a chlapci než zkoumanými skupinami.

Tabulka 6 Materiální hodnoty

Materiální hodnoty								
	Peníze				Mobil, počítač atp.			
	Gymnázia		SOU		Gymnázia		SOU	
	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota
Dívky	15.	6,49	13.	5,96	16.	6,28	11.	6,87
Chlapci	9.	7,41	11.	7,3	14.	6,28	7.	7,64
Celkem	13.	6,95	13.	6,63	15.	6,28	11.	7,25

Hypotéza 3: Studenti gymnázií se budou více zajímat o společenské problémy. Větší význam tedy budou mít *hodnoty žít ekologicky, mír a život bez válek, veřejně prospěšná činnost a demokracie*.

V tabulce 7 vidíme, že ekologie více zajímá studenty gymnázia (17. v pořadí), než učiliště (20. v pořadí). Mnohem výraznější je ale rozdíl mezi chlapci a děvčaty. Dívky řadí hodnotu *žít ekologicky* výrazně výš než chlapci (až o 8 příček) a to v obou skupinách. Další hodnotou, která je poněkud abstraktnější, je *veřejně prospěšná činnost*. Na vyšší příčky žebříčku hodnot ji řadí opět studenti gymnázií a spíše dívky než chlapci.

Tabulka 7 Společenské problémy (a)

Materiální hodnoty								
	Žít ekologicky				Veřejně prospěšná činnost			
	Gymnázia		SOU		Gymnázia		SOU	
	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota
Dívky	13. - 14.	6,88	17.	5,29	18.	5,6	18.	5,2
Chlapci	21.	4,26	22.	3,92	22.	3,83	23.	3,91
Celkem	17.	5,57	20.	4,6	20.	4,71	21.	4,56

Stejný trend jako u dvou předchozích hodnot vidíme i u hodnoty *demokracie* (viz tabulka 8). *Mír a život bez válek* si poměrně vysoce cení obě skupiny respondentů. U dívek je umístění této hodnoty velmi podobné, mírně se liší u chlapců. Vyšší prioritu celkově přiřazují této hodnotě studenti učiliště, ale rozdíl je velmi nepatrný.

Tabulka 8 Společenské problémy (b)

Materiální hodnoty								
	Mír, život bez válek				Demokracie			
	Gymnázia		SOU		Gymnázia		SOU	
	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota	Pořadí	Bodová hodnota
Dívky	6. - 7.	8,56	7.	8,33	11.	7,63	19.	4,81
Chlapci	13.	6,41	15.	6,42	12.	6,64	18.	5,4
Celkem	10.	7,49	9.	7,38	12.	7,14	18.	5,11

Hypotéza 3 se potvrdila. *Demokracie, žít ekologicky a veřejně prospěšná činnost* je důležitější pro studenty gymnázií než učilišť. U *hodnoty mír, život bez válek* je tomu sice naopak, ale rozdíl je nepatrný.

Hypotéza 4: U obou skupin studentů se na prvních místech žebříčku objeví hodnoty *zdraví, přátelství a rodina* (ne nutně v tomto pořadí).

U studentů gymnázia se na prvních příčkách žebříčku objevily hodnoty *zdraví* (9,23), *přátelství* (9,14) a *rodina* (9,13). Ve druhé skupině *zdraví* (9,61), *rodina* (9,33) s *přátelství* (8,91).

Hypotéza 4 se tedy potvrdila. Ve shodě s jinými výzkumy (uvedenými v předchozí kapitole i dalšími) jsou tyto hodnoty pro adolescenty, na prvních místech.

Pro studenty učiliště je čtvrtou hodnotou v pořadí *bavit se* (8,60), gymnazisté dávají na této úrovni přednost vzdělání (8,23). Na pátém místě nalezneme opět shodu – hodnota *láska* (gymnázia 8,19; učiliště 8,39). V dalších hodnotách se již obě skupiny více rozcházejí.

4.5 Diskuse

Cílem šetření bylo zmapování hodnotového systému studentů gymnázií a nematuritních oborů středních odborných učilišť a posouzení, zda existují rozdíly mezi těmito skupinami, případně popsání těchto rozdílů.

Na počátku šetření jsem na základě prostudované literatury stanovila hypotézy. První z nich předpokládala, že hodnota vzdělání bude důležitější pro studenty gymnázií. Tato hypotéza se potvrdila. Zároveň se ukázalo, že větší rozdíly než mezi dvěma zkoumanými skupinami, se objevují mezi dívkami a chlapci v každé skupině zvlášť.

Druhá hypotéza předpokládala, že učni budou přikládat větší význam materiálním hodnotám. To se nepotvrdilo, výzkum ukázal, že materiální hodnoty jsou pro obě skupiny stejně důležité. Třetí hypotéza, která se potvrdila, předpokládala větší zájem studentů gymnázií o společenské problémy.

Poslední předpoklad říkal, že se na prvních místech hodnotového systému objeví rodina, zdraví a přátelství. Tato hypotéza se potvrdila v obou skupinách.

Dále jsem pomocí šetření zjistila, že výraznější rozdíly v hodnotové orientaci nacházíme mezi dívkami a chlapci, než v závislosti na škole, kterou studenti navštěvují.

Z výsledné hodnotové orientace lze usoudit, že dnešní adolescenti jsou stále poměrně přemýšliví, a i když materiální hodnoty jsou pro ně důležité, jsou schopni ocenit i hodnoty duchovní, důležitost mezilidských vztahů a vlastního rozvoje.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zmapovat systém hodnot současných adolescentů a zjistit, zda existují rozdíly v hodnotové orientaci v závislosti na typu studované střední školy.

Cílem teoretické části bylo objasnit základní pojmy, protože terminologie v oblasti hodnot se u různých autorů může velmi rozcházet a souvislosti mezi některými termíny nemusí být vždy jasné. Dále jsem se v teoretické části práce pokusila popsat, jaké vnější faktory mohou ovlivňovat vývoj hodnot v adolescenci a jak samotný vývoj v tomto období probíhá.

V praktické části jsem provedla dotazníkové šetření mezi studenty gymnázií a středních odborných učilišť v Praze. V dotazníku jsem studentům nabídla hodnoty, k jejichž důležitosti se měli vyjádřit, ale zároveň jsem jim umožnila doplnit hodnoty vlastní. Mezi studenty gymnázií a středních odborných učilišť se objevily rozdíly, nebyly ale nijak zásadní. V nejdůležitějších hodnotách se obě skupiny více méně shodují. Na prvních místech vidíme zdraví, rodinu a přátelství, ale také bavit se, věnovat se svým koníčkům a pravda a čestné jednání. V první polovině žebříčku se obecně objevili převážně duchovní hodnoty.

Studenti gymnázií přisuzují podle očekávání větší důležitost vzdělání než učni. Podobný rozdíl se objevil ale také mezi dívkami a chlapci v každé skupině zvlášť. Studenti gymnázií přiřazují větší prioritu také společenským hodnotám (demokracie, žít ekologicky a veřejně prospěšná činnost). Příjemně mě překvapil fakt, že v první polovině systému hodnot obou skupin studentů se neobjevili materiální hodnoty. Hodnoty jako mobil, počítač a peníze se začínají objevovat právě až v polovině žebříčku.

Četbou literatury na téma hodnot a studiím provedených výzkumů, jsem dospěla k názoru, že dnešní adolescenti jsou spíše materiálně zaměřeni a příliš se nezajímají o společenské problémy. Po provedení vlastního dotazníkového šetření jsem byla nucena svůj názor změnit. Z mého šetření vyplynulo, že i dnešní adolescenti jsou velmi přemýšliví a zajímají se o svůj rozvoj i svět kolem sebe. Tuto skutečnost mi potvrdil i způsob jakým přistupovali k vyplňování dotazníků a zájem o výsledky šetření.

Zpracování bakalářské práce mi poskytlo mnoho nových zkušeností. Domnívám se, že jsem úspěšně shromáždila nejzákladnější poznatky teorie hodnot a provedeným výzkumem napomohla nejen poznávání hodnot, ale také sebepoznání studentů, kteří se možná díky mému dotazníku nad svými hodnotami poprvé zamysleli.

Použité zdroje

Seznam literatury

- BOCAN, Miroslav. *Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. 1. vyd. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012, 98 s. ISBN 978-80-87449-24-0.
- CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004, 427 s. ISBN 80-7220-195-6.
- ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
- DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofie-výchova-hodnoty: sborník k významnému životnímu jubileu prof. PhDr. Jaroslavy Peškové, CSc.* Praha: Univerzita Karlova, 1999, 114 s. Studia paedagogica.
- DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 149 s. ISBN 978-80-210-4751-8.
- EYRE, Linda a Richard M EYRE. *Jak naučit děti hodnotám*. Vyd. 3. Překlad Ladislav S Dvořák. Praha: Portál, 2013, 156 s. ISBN 978-80-262-0399-5.
- GIDDENS, Anthony a Philip W SUTTON (ed.). *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013, 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.
- GÖBELOVÁ, Taťána. *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, 2 CD-ROM. ISBN 978-80-7368-542-3.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-80-7367-569-1 .
- Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací*. 1. vyd. Editor Michaela Šmídová, Martin Vávra. Praha: CESES FSV UK, 2010, 101 s. Studie CESES, 1/2010. ISBN 9788090413825.
- Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008: (pramenná publikace European Values Study)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 324, [40] s. ISBN 978-80-210-4952-9.
- Hodnoty ve výchově, umění a sportu: sborník z mezinárodní konference konané na Univerzitě Karlově v Praze Pedagogické fakultě dne 3.5.2007*. Editor Anna Hogenová, Naděžda Pelcová. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2008, 245 s. ISBN 978-80-7290-285-9.

- Hodnoty, postoje, chování: Česká republika 2002-2012 : sociální report projektu European Social Survey*. 1. vyd. Editor Klára Plecítá. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2013, 147 s. ISBN 978-80-7330-224-5.
- HOMOLA, Miloslav, František KALABIS a Dobromila TRPIŠOVSKÁ. *Obecná psychologie: (stručný výkladový slovník)*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992, 167 s. ISBN 8070670894.
- JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 258 s. ISBN 978-80-247-3679-2.
- KERN, Hans. *Přehled psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 289 s. ISBN 80-7178-240-8.
- KOHOUTEK, Rudolf. *Psychologie duševního vývoje*. 1. vyd. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008, 127 s. ISBN 978-80-7375-185-2.
- KOHOUTEK, Rudolf. *Základy psychologie osobnosti*. Brno: CERM, 2000, 263 s. ISBN 80-7204-156-8.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, Blahoslav. *Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století: výzkum v Královéhradeckém kraji v letech 2000-2003*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, 171 s. ISBN 80-7041-738-2.
- KRAUS, Blahoslav. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, 156 s. ISBN 80-7315-125-1.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- LAŠEK, Jan a Irena LOUDOVÁ. *Rodina jako základ vývoje morálky a občanských postojů dětí*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 116 s. ISBN 978-80-7435-335-2.
- Mládež a hodnoty ...: výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti: sborník z mezinárodní konference*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.
- Mládež, hodnoty a volný čas*. 1. vyd. Editor Helena Pospíšilová. Olomouc: Hanex, 2010, 272 s.

ISBN 978-80-7409-036-3.

MONTOUSSÉ, Marc a Gilles RENOARD. *Přehled sociologie*. Vyd. 1. Překlad Kateřina Dohnalová. Praha: Portál, 2005, 335 s. ISBN 80-7178-976-3.

NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011, 384 s. ISBN 978-80-7452-014-3.

ORIEŠČÍKOVÁ, Helena. 2009. Problém hodnôt v súčasnosti. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Mládež a hodnoty 2008*. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2010. Hanex. 2009. s. 48-55 ISBN 978-80-7409-027-1

OSECKÁ, Lída. *Typologie v psychologii: aplikace metod shlukové analýzy v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001, 161 s. ISBN 80-200-0854-3.

PAVLAS, Ivan a Maria VAŠUTOVÁ. *Vývojová psychologie I: pro studenty učitelství a vychovatelství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, 135 s. ISBN 80-7042-153-3.

PELKA, František. *Mládež ČR 2002: zpráva z polytematického výzkumu*. Praha: Institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2002, 37 s. ISBN 80-86033-91-0.

PEKÁRKOVÁ, Anna. *Přemýšlíme o hodnotách: tematický okruh osobnostní a sociální výchovy Hodnoty, postoje, praktická etika : lekce 11.1*. Vyd. 1. Praha: Projekt Odyssea, 2007, 49 l. ISBN 978-80-87145-18-0.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 472 s. ISBN 80-200-1086-6.

PRÁZNÝ, Aleš. *Výchova jako přehodnocování hodnot*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, 188 s. ISBN 978-80-7194-990-9.

PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech: studijní text pro učitele občanské výchovy*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004, 32 s. ISBN 80-7204-358-7.

PRŮCHA, Jan. *Srovnávací pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 263 s. ISBN 80-7367-155-7.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2006, 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Petrklíč, 2000, 291 s. ISBN 80-7229-042-8.

SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda Servis, 2004, 240 s. ISBN 80-86320-33-2.

SILLAMY, Norbert. *Psychologický slovník*. 1. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, 246 s. ISBN 80-244-0249-1.

SMĚKAL, Vladimír a Jana ŘEHULKOVÁ. *Osobnost a hodnoty*. In Pospíšil, Jiří; Roubalová, Marcela (eds.). *Mládež a hodnoty 2008: Výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti*. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 23. – 24. října 2008 v Olomouci. 1. vydání. Olomouc: Hanex, 2009. s. 7-28. ISBN 978-80-7409-027-1.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 175 s. ISBN 80-244-0629-2.

TRPIŠOVSKÁ, Dobromila. *Psychologie osobnosti: (výkladový slovník)*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007, 136 s. ISBN 978-80-7044-928-8.

TUČEK, Milan a Hana FRIEDLANDEROVÁ. *Evropa na prahu sjednocení: životní úroveň a životní styl ve vybraných zemích východní a západní Evropy*. Vyd. 1. Praha: Median, 2001, 219 s. ISBN 80-902847-2-8.

VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, 121 s. ISBN 80-7041-101-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*. 1. vyd. Praha: CESES FSV UK, 2007, 69 s. Studie CESES, 2/2007.

Literatura v elektronické podobě

AXAMITOVÁ, Jana. *Dospívající člověk – jeho hodnoty a cíle*. Diplomová práce. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno, 2009.

Vedoucí práce doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.

Dostupné v PDF:

https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/8845/axamitov%C3%A1_2009_dp.pdf?sequence=1
[cit. 12.10 2015]

HANÁKOVÁ, Tamara. *Hodnotová orientace a životní styl současné mládeže*. Diplomová práce.

Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie, 2008. Vedoucí práce Mgr. Ing. Irena Ocetková, Ph.D.

Dostupné v PDF: http://is.muni.cz/th/20336/pedf_m/DP_Hanakova_Tamara.pdf [cit. 15.10 2015]

PÁLENÍKOVÁ, Pavlína. *Vliv vrstevníků na formování hodnotového žebříčku dospívajících*. Bakalářská práce. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno, 2012. Vedoucí práce Mgr. Lenka Součková.

Dostupné v PDF:

https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/20040/p%C3%A1len%C3%ADkov%C3%A1_2012_bp.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[cit. 12.10 2015]

VARHANÍKOVÁ, Lucie. *Životní styl a hodnotová orientace mladé generace*. Bakalářská práce. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno, 2013. Vedoucí práce Mgr. Renata Oralová.

Dostupné v PDF:

https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/20968/varhan%C3%ADkov%C3%A1_2013_bp.pdf?sequence=1&isAllowed=y [cit. 15.10 2015]

Internetové zdroje

Gymnázium Budějovická

<http://www.gybu.cz/o-skole/> [cit. 22.6 2015]

Gymnázium Na Vítězné pláni

<http://www.gvp.cz/skola/historie/> [cit. 6.10 2015]

Gymnázium Přípotoční

<http://www.gsgpraha.cz/zakladni-informace> [cit. 22.6 2015]

Soukromé střední odborné učiliště kadeřnické

http://www.ssouk.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=57 [cit. 22.6 2015]

Střední odborné učiliště Ohradní

<http://www.ohradni.cz/index.php/uvodni-informace1> [cit. 6.10 2015]

Střední škola obchodní

<http://www.ssob.cz> [cit. 22.6 2015]

Seznam příloh

Příloha 1 - Dotazník